

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Olomouc 2009

Bc. Petr Macháček

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2008/2009

EXPERTNÍ VĚDĚNÍ A LEGITIMITA VÝPOVĚDÍ
O GLOBÁLNÍCH ZMĚNÁCH KLIMATU

Expert knowledge and legitimacy of the utterances
about global climate changes

Závěrečná magisterská práce

Autor práce: Bc. Petr Macháček

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně (pod vedením PhDr. Daniela Topinky, Ph.D.) a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 27.11.2009

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Chci poděkovat PhDr. Danielu Topinkovi, Ph.D. za vedení práce a podnětné připomínky. Svému sociálnímu okolí potom děkuji za pochopení.

Obsah

1. Úvod.....	6
1.1. Zmatení jako vstupní bod.....	6
1.2. Výzkumné zaměření práce.....	7
2. Teoretická část.....	8
2.1. O povaze nového rizika.....	8
2.1.1. Neviditelnost rizika a důvěra v expertní systémy	11
2.1.2. GZK jako vědecké téma?	12
2.1.3. Příklad: Sternova zpráva	14
2.1.4. GZK jako politikum	16
2.1.5. Shrnutí a výzkumné otázky	17
2.2. Média a mediální realita.....	19
2.2.2. Realističnost mediálních reprezentací	20
2.2.3. Mediace jako proces konstrukce	21
3. Metodologická část.....	24
3.1. Diskurz	24
3.2. Diskurzivní analýza.....	26
3.3. Konstrukce vzorku a práce s texty	27
4. Analytická část	29
4.1. Jednotka sporu.....	30
4.2. Tématické rámce, objekty a kategorie	40
4.2.1. Existence GZK.....	41
4.2.2. Příčiny – člověk nebo příroda?	43
4.2.3. Důsledky	46
4.2.4. Řešení.....	49
4.3. Obohacování o nová témata	51
4.4. Expertní status a režim pravdy	52
4.5. Politici a legitimita akce.....	56
6. Závěry	57
7. Použitá literatura a další zdroje:	61
Anotace	63

1. ÚVOD

1.1. Zmatení jako vstupní bod

Prakticky se tomu nedá vyhnout. Stačí pouze otevřít noviny nebo zhlédnout televizní zpravodajství. Globální změny klimatu (GZK) jsou velkým mediálním tématem. O změnách klimatu píší a mluví nejrůznější skupiny lidí. Přírodní vědci všemožných profesí, ekologičtí aktivisté, politici na různých úrovních správy, vyjadřují se k tomu také ekonomové a v neposlední řadě samotní novináři. Mnohem méně je už slyšet hlas sociologů.

Každá z vyjmenovaných skupin na téma pohlíží z jiné perspektivy, míří do jiných pater problematiky. Zároveň zde probíhá poměrně intenzivní střet názorů. V médiích nabývá toto téma nejrůznějších podob. Někdy má probíhající diskuze spíše přírodovědecký charakter, někdy jsou zvýrazněny politické aspekty, jindy je na problematiku nahlíženo ekonomicky z pohledu nákladů a výnosů. Nezřídka se však všechny tyto kategorie objevují v nejrůznějších mixech. Bruno Latour by nejspíše mluvil o „hybridech“¹. Pokusíme-li se ho parafrázovat, můžeme říci, že v rámci jednoho mediálního textu můžeme cestovat od komínů evropských elektráren k lámajícím se ledovcům Antarktidy, a po zastávce v Bruselu, skončíme u fondů, které sází na zelené technologie pro vlastní zisk. Ve zvláštních mixech se zde propojují nejrůznější disciplíny a obory lidské činnosti, lidské s mimolidským, přítomné s budoucím a minulým, globální s lokálním. Snaha o vědecké poznání Pravdy je neodlišitelná od snahy o prosazování dílčích pravd, mocenských a ekonomických zájmů. V probíhající diskusi zaznívají protichůdné názory zaštitěné na všech stranách akademickými tituly, prestiží či jinými formami symbolického kapitálu.

Po zanoření se do této skrumáže vědění musí zákonitě nastat zmatení, které v zápětí střídá jakási hluboká nedůvěra. U mne se tak alespoň stalo. A právě tato nedůvěra a související absence pevného bodu v situaci mnohosti pravd stojí na počátku mého zájmu o fenomén globálních změn klimatu a je také hlavním důvodem volby tématu práce.

¹ LATOUR, B. *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kaligram, 2003.

1.2. Výzkumné zaměření práce

Tato práce nemá za cíl hledat pravdu o globálním klimatických změnách, nýbrž se, obecně řečeno, zaměřuje na to, jakými způsoby je tato pravda ustavována.

Obecně se dají analyticky rozlišit dvě úrovně ustavování pravdy o globálních změnách klimatu². První úroveň můžeme nazvat úrovní čisté expertízy. Zde se pravda ustavuje na půdorysu vědeckých oborů, vědeckých výpovědí, teorií, metodologií, měření, důkazů vědecké povahy, vědecké kritiky a vědeckého jazyka. Už od dob osvícenství máme za to, že rozum a vědecká racionalita je nejjistější cestou k pravdivému obrazu reality. Pokročilá dělba práce a vědění vytvořila specializované disciplíny, a zároveň tak rozparcelovala původně jednotný svět do několika svébytných světů, které jsou poznávány samostatně. Specializace a diferenciací vědění historicky vedla k prohloubení znalostí o přírodě a člověku, ale zároveň staví do popředí problematičnost mezioborového dialogu, střetávání kompetencí a hledání konsenzu při řešení komplexních problémů. Této úrovni ustavování pravdy se budu věnovat spíše okrajově. Stručně se však pozastavím u charakteru GZK jakožto komplexního vědeckého problému a nastíním některé komplikace s tím spojené. Je zřejmé, že nemám ambici střety vědeckých názorů rozhodnout, nebo určit, která strana je blíže pravdě. Půjde mi spíše o to naznačit, které obecné aspekty problému znemožňují vědeckou shodu a principiálně tak otvírají problém jiným formám definování pravdy.

Pokud první úroveň byla úrovní vědy, potom tato druhá je v určitém smyslu záležitostí víry. Zde se pravda ustavuje směrem k veřejnosti, ve veřejném prostoru. Je to úroveň médií, střetů definic a dílčích pravd, specifických forem „vědění“, partikulárních hodnot a zájmů v pozadí. Právě zde do sebe narážejí

² Tyto úrovně lze oddělit pouze analyticky. Ve skutečnosti je hranice mezi nimi mlhavá, a pravděpodobně mezi nimi existují složité vztahy. Například věda a její režim pravda/nepravda ve skutečnosti neexistuje ve vzduchoprázdnu, ale je pravděpodobně vystaven nevědeckým vlivům akademických a politických očekávání, financování, etiky apod. Vymezené úrovně je třeba chápat pouze jako pomůcku ke snadnější orientaci v problému.

a míchají se nejrůznější disciplíny, obory, různé diskurzy. Je to úroveň reprezentace, nastolování agendy, selekce, bagatelizace, popírání a zvýznamňování, různých forem legitimizace a diskreditace.

Téma globálních změn klimatu je, jak se pokusím dále ukázat v teoretických východiscích, svou povahou široce otevřeno mediálním konstrukcím a různým formám sociálního definování. Jinak řečeno, vycházím z toho, že téma je veřejnosti primárně přístupné pouze skrze masmediální reprezentace. Mediální diskurz o GZK je právě proto oblastí mého zájmu, neboť právě tyto re-representace jsou zodpovědné za utváření postojů veřejnosti. Převládající postoje a způsob jejich utváření nelze chápat odděleně od zbytku společnosti. Skrze informování veřejnosti mají média nadání „zdola“ legitimizovat reálná politická a ekonomická opatření. Zároveň se na pozadí problematiky nově dojednává hodnotové uspořádání společnosti a znovu nastoluje otázka o samotné povaze vztahu člověka a přírody.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. O povaze nového rizika

Zde na počátku bych se rád přihlásil ke knize Ulricha Becka *Riziková společnost*³. Tato kniha, v níž je rozpracována teze rizikové společnosti a reflexivní modernizace, do značné míry ovlivnila způsob mého uvažování o globálních změnách klimatu a napomohla při hledání konceptu celé práce. Podstatné je především to, že globální změny klimatu chápu jako modernizační riziko, neboť dle mého názoru, zcela naplňuje definiční znaky tohoto Beckova konceptu.

Nyní stručně zmíním hlavní charakteristiky. Beck se domnívá, že nové formy rizika, které vystupují do popředí v posledních dekáдах, jsou kvalitativně odlišné od forem, kterým byli lidé vystaveni odedávna. Nová rizika jsou v první

³ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004.

řadě systematicky produkována. Jsou doprovodným jevem modernizačního procesu. A co více, jsou nezamýšleným vyjádřením jeho úspěchů.

Druhým definičním znakem nového rizika je bezprecedentní potenciální rozsah ohrožení. Ať už uvažujeme v dimenzích prostoru, času či sociální stratifikace. „Dnešní rizika a ohrožení se tedy od vnějškově často podobných rizik a ohrožení středověkých podstatně liší globálním rozměrem ohrožení a jeho modernizačními příčinami. Jsou to rizika modernizace. Jsou souhrnným produktem industriální mašinerie pokroku a při jejím dalším vývoji se systematicky vyhrocují.“⁴

Problematika globálních změn klimatu⁵ tyto obecné charakteristiky nového rizika odráží více než věrně. A to jak svými modernizačními příčinami, tak globálností svých potenciálních dopadů.

Společenské vědomí nových rizik je příležitostí k určité revizi pojmů pokrok, racionalizace či modernizace. Tyto pojmy jsou založené převážně na jisté, technicky pojímané představě o vztahu člověka a přírody. Zároveň plní legitimizační funkci panství člověka nad přírodou. Produktem kontroly bylo a je přivlastňování, osvojování a „zespolečenšťování“ přírody.⁶ Ulrich Beck k tomuto poznamenává v obdobném duchu. „Stavění přírody a společnosti proti sobě je konstrukcí devatenáctého století, která sloužila dvojímu cíli: ovládnout přírodu a ignorovat ji. Na konci dvacátého století je příroda už podrobena a z vnějšího fenoménu se stala fenoménem vnitřním, z fenoménu daného fenoménem vytvořeným“⁷ Nástrojem onoho podrobení je historicky narůstající technicko-instrumentální vědění přírodních věd. To zároveň, jakoby mimoděk, definuje převládající instrumentální vztah společnosti k přírodě.

⁴ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 28.

⁵ Zde mám na mysli specifické vědění o GZK, způsobených v podstatné míře antropogeními vlivy. Konkrétněji emisemi skleníkových plynů do atmosféry v rámci energetiky, průmyslu, dopravy a podobně. Pokud se někde v textu zmiňuji o GZK či GO, nemělo by to být chápáno jako mé implicitní uznání reálné existence takových jevů, potažmo předjímání míry antropogeních příčin. Od těchto soudů se snažím udržovat odstup.

⁶ SUŠA, O. *Současná ekologická krize a riziko zespolečenštění přírody*. Praha: Karolinum, 1994, srov. s. 43.

⁷ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 11.

Ovládnutí přírody znamenalo emancipaci od nekontrolovaných přírodních sil, překonání vnějších determinant a osvobození člověka. V rámci druhé, konstruované, zespolečenštěné, do industriálního procesu včleněné přírody jsme však paradoxně vystaveni novým hrozbám globální povahy. Přičemž ty jsou vedlejšími, nezamýšlenými produkty právě vědecko-technického pokroku. V tomto duchu mluví například i sociolog Anthony Giddens o dichotomii tradičního rizika vnějšího a pro modernitu typického rizika vyrobeného.⁸ Zde se otevírá prostor pro určitou reflexi modernizačního procesu, jeho legitimizací a nástrojů.

Vědy jsou nyní nově postaveny před problémy, které samy spoluzavinily. Dostávají se do středu pozornosti nejen jako možní řešitelé problémů, ale také jako zdroj příčin problémů. Jejich dosavadní nárok na pravdu a osvícenskou racionalitu je tím do jisté míry „odkouzlen“. Vědecká racionalita se tak v rámci reflexivní fáze stává sama předmětem vědecké pochybnosti a kritiky. Metodické pochybování, jako základní princip moderní vědy, donedávna polovičatě aplikované pouze na vnější svět přírody a společnosti, má být nyní nově rozšířeno i na vnitřní dogmata samotné vědecké racionality. Věda postavená před vlastní historická selhání je může reflektovat při hledání své nové role. Tyto teze Beck dále rozvíjí v konceptu tzv. reflexivní scientizace.⁹

Velmi zajímavé bude v rámci analýzy mediálního diskurzu sledovat, zda-li, případně v jaké podobě, dochází k reflexi nezamýšlených důsledků modernizačního procesu. Předpokládám, že zvláště nosné bude zaměřit se na roli expertního vědění a definice příčin rizik spojených s globálními změnami klimatu.

⁸ GIDDENS, A. *Unikající svět*. Praha: SLON, 2000.

⁹ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, srov. s. 257- 270.

2.1.1. Neviditelnost rizika a důvěra v expertní systémy

Motto: Žádné ničení planety nevidím, nikdy v životě jsem neviděl a nemyslím, že nějaký vážný a rozumný člověk by to mohl říci. (Václav Klaus: 2007)

Z hlediska zaměření této práce je zcela zásadní charakteristikou modernizačních rizik jejich principiální „neviditelnost“. Globální oteplování, jeho podoba, příčiny a s tím spojená potenciální rizika nejsou přístupné vnímání člověka, nelze je bezprostředně zakoušet. Beck zdůrazňuje, že výsadní postavení v odhalování a deskripci rizik má instituce moderní vědy. K detekci jsou nezbytně nutné „smyslové orgány vědy“. Za ty lze považovat vědecké teorie, metodologie, měřicí přístroje atd. Existence, rozsah a závažnost rizik jsou tak v plné míře závislé na zprostředkovaném „cizím“ vědění a na důvěře v toto vědění. Beck k tomuto poznamenává: „Roste sociální a politický význam vědění, a tím i disponování prostředky umožňujícími samo vědění utvářet (věda a výzkum) a šířit (masmédia). V tomto smyslu je riziková společnost také společností vědy, médií a informací.“¹⁰ Nové riziko je tedy značně abstraktní, zprostředkované a „zjevuje“ se pouze skrze „cizí“ vědění o něm. Obrazně řečeno, až vědění je tím, co ustavuje kauzální vztah mezi kouřícími komíny továrny a tajícím ledovcem. Jinak by se jednalo o dva nesouvisející jevy.

Zároveň se důležitou stává otázka důvěry v toto „vědění z druhé ruky“. Aby rizika mohla být široce uznána jako reálná, je nutné producentům a šířitelům vědění důvěřovat. Sociolog Anthony Giddens charakterizuje důvěru v moderní instituce následovně: „Krátko řečeno, důvěra je forma „víry“, při které důvěřování, jež je vkládáno do pravděpodobného výsledku, vyjadřuje spíše závazek k něčemu než kognitivní porozumění. Podoby důvěry v moderní instituce spočívají vskutku na vágním a dílčím porozumění jejich znalostní základně.“¹¹ Téma důvěry k instituci moderní vědy dále rozpracovává v konceptu tzv. expertních systémů¹². „Moje „víra“ se nevztahuje ani tak na ně (osoby

¹⁰ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 11.

¹¹ GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: SLON, 2003, srov. s. 31.

¹² Giddens vysvětluje důvěru v expertní systémy skrze koncept sekundární socializace. V rámci vzdělávání je nám kromě poznatků vštěpována také důvěra ve vědu a technické vědění. Důležitou

expertů), i když musím důvěřovat jejich kompetenci, jako spíše na hodnověrnost expertního vědění, které používají — tedy na něco, co sám obvykle nemohu vyčerpávajícím způsobem kontrolovat.“¹³ Tento aspekt je zvláště patrný, vezmeme-li v úvahu komplexnost problematiky GZK. Čím je problém komplexnější, zprostředkovanější, neuchopitelnější, nepostihnutelejší, tím více se stává na úrovni jedince záležitostí víry, tedy ne-vědění. V rámci diskurzu GZK lze tedy očekávat specifickou pozici expertního vědění. Jedním z cílů této práce je právě odhalení role expertního diskurzu v rámci mediálních výpovědí.

V následující kapitole se budu stručně věnovat vědě, jakožto primárnímu producentovi vědění o modernizačních rizicích.

2.1.2. GZK jako vědecké téma?

„V podmínkách modernity není žádné vědění vědění ve „starém“ smyslu, kde „vědět“ znamená být si jistý. To se týká stejně tak přírodních jako sociálních věd.“¹⁴

Není sporu o tom, že globální změny klimatu jsou mimořádně komplexním fenoménem. Je to problematika extrémně široká, která zahrnuje systémy s nepředstavitelným množstvím proměnných (nejobecněji: přírodní, antropogenní a astronomické faktory). Právě komplexnost tématu je příčinou toho, že prostupuje množstvím, dělbu práce oddělených, disciplín. Nutně tak předpokládá určitou míru interdisciplinarity. Výsadní postavení v procesu poznávání mají různé disciplíny přírodních věd, ekonomické a technické formy vědění.¹⁵

roli hraje také to, že výuka probíhá od základních principů, které jsou považovány za víceméně nepochybné. Pouze v rámci delšího vědeckého výcviku se lze dobrat k otázkám pravděpodobnosti, potenciální omylnosti a zpochybitelnosti všech znalostních tvrzení ve vědě. (GIDDENS, A. Důsledky modernity. Praha: SLON, 2003, srov. s. 83). Opakem důvěry v expertní systémy v moderní společnosti je potom permanentní existenciální úzkost. (Tamtéž, srov. s. 93.)

¹³ Tamtéž, s. 32.

¹⁴ Tamtéž, s. 41.

¹⁵ V kapitole vycházím z prostudování 4. hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro klimatické změny (IPCC AR4). Tato zpráva v rámci celé mé práce reprezentuje podobu expertního vědění a je ukázkou výsostně expertního diskurzu. Nutno ovšem dodat, že zjištění IPCC nejsou napříč vědeckou obcí přijímána bez výhrad a mnohými vědci jsou dokonce odmítána. Spíše by se dalo říci, že zpráva reprezentuje jeden z protichůdných vědeckých názorů.

Komplexita problematiky a bytostná mezi-oborovost se specifickými požadavky na rozdělení kompetencí, dialog a konsenzus představuje už sama o sobě značný problém. „Zvyšování produktivity je spojeno s tendencí ke stále jemněji rozčleněné dělbě práce. Rizika jsou naproti tomu něčím to vše přesahujícím. [...] Jsou tím, co je mezi specializacemi. Zvládání rizik nutně vyžaduje celkový přehled a spolupráci přesahující veškeré pečlivě stanovené a udržované hranice.“¹⁶

Významnou roli hraje i druhý rys problematiky, na který chci upozornit. Tím je imanentní a principiálně neodstranitelný faktor predikce. To je způsobeno specifickou situovaností problému v čase. Jeho příčiny a potenciální řešení náležejí přítomnosti (popř. minulosti), kdežto dopady a hlavní rizika (a tedy hlavní legitimizace dnešních řešení) náležejí budoucnosti. Moderní věda je tak z podstaty věci nucena argumentovat budoucností. Budoucnost je uchopována na základě v přítomnosti známých faktů. K tomu věda disponuje sofistikovanými, ale přece omezenými nástroji v podobě modelování, experimentu apod. Modely jsou samozřejmě vždy redukcionistické. Modelem konstruované přirozené systémy jsou z principu schopné zahrnout jen omezené množství proměnných. Technicistní hledisko pochopitelně nedokáže vzít v úvahu aspekty sociální a kulturní. Viz následující srovnání z expertní zprávy: Odhadovaný ekonomický potenciál mitigace¹⁷, dle sektoru a regionu za užití technologií a praktik, které budou dle očekávání k dispozici v roce 2030. Potenciál nezahrnuje ne-technické proměnné, jako jsou například změny životního stylu.¹⁸ Jakákoliv dynamika a elementární reflexivita¹⁹ moderní společnosti je nutně zcela ignorována. Společnost je tak v rámci technického vědění o GZK značně statická. Není snad ani třeba dodávat, že výpovědi založené na modelování mají výhradně

¹⁶ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 11.

¹⁷ Výraz expertního diskurzu pro záměrné zmírňování změn klimatu.

¹⁸ IPCC AR4, srov. s. 59

¹⁹ Giddens reflexivitu vymezuje jako proces, v rámci něhož poznatky sociálních věd o společnosti zpětně pronikají do vědění společnosti samé, a tím se reflexivně proměňuje samotný předmět výzkumu. Osobně jsem přesvědčen o tom, že tento proces platí i pro vědy přírodní, pokud předmět jejich výzkumu má značné sociální souvislosti, příčiny či důsledky.

pravděpodobnostní charakter. Každé protažení křivek za přítomnost je jednak nejisté a v druhé řadě snadno napadnutelné. Nejpozději od Poppera víme, že všechna vědecká tvrzení jsou neverifikovatelná. Zde se však podstata nejistoty specifickým způsobem vyhrocuje. Vědecká tvrzení založená na predikcích matematických modelů jsou tak vysoce nejistá a paradoxně zároveň obtížně falzifikovatelná kontra-tvrzeními.

Právě v tomto bodě dle mne nejjasněji vystupují na světlo hranice dnešních možností vědy samotné. Už nestačí „jen“ poznání přítomně existujících komplexních systémů napříč disciplínami. V rámci fundovaného rozvažování se rozšiřuje i časový horizont relevantních dat. Poznávací horizont se rozšiřuje jak do minulosti, tak především, a ještě zřejměji do budoucna. Otvírá se tak otázka, zdali nenarůstá nesoulad mezi odpovědností a poznávacími možnostmi vědy jako takové.

V tomto místě bych si dovolil předložit krátký příklad, neboť jak věřím, dobře ilustruje některá tvrzení z této kapitoly.

2.1.3. Případ: Sternova zpráva

Známa Sternova zpráva²⁰ se zabývá ekonomickými aspekty globálních změn klimatu. Na jejích stránkách se mísí expertní vědění přírodovědných disciplín a ekonomie. Autoři zprávy vzali, v rámci svých predikcí budoucího vývoje, do úvahy velké množství faktorů. Jedné proměnné se ovšem po vydání zprávy dostalo zvláštní pozornosti. Tou je výsostně ekonomická proměnná - diskontní sazba.²¹

Přední světový ekonom William Nordhaus (a mnozí další) zpochybnil Sternovu zprávu krátce po jejím vydání. Zpráva, dle kritiků, pracuje s nesprávným

²⁰ Sternova zpráva byla zpracována na objednávku britského Ministerstva financí. Týká se ekonomických aspektů globálních změn klimatu. Zpráva byla oficiálně vydána v roce 2006.

²¹ Ekonomové hovoří o diskontování času, neboli o explicitním vymezení povahy a intenzity vztahu mezi dnešním a budoucím hodnocením dané věci. Hovoří o diskontní sazbě, či míře, která není ničím jiným než „cenou času“, která „pře počítává či převádí hodnotu stokoruny (či čehokoli jiného) dnešní na hodnotu stokoruny zítřejší“ (KLAUS, V. *Modrá, nikoli zelená planeta*. Praha: Dokořán, 2007. srov. s. 73)

(příliš nízkým) odhadem diskontní sazby. A předpokládané budoucí náklady spojené s GZK jsou tak nadhodnoceny. Důsledky kritiky pro Sternovu zprávu nejsou až tak podstatné. Podstatné je to, že z celé zprávy, která bezesporu musela vzít do úvahy velké množství proměnných, byla předními ekonomy vybrána a zpochybněna jedna. Navíc proměnná, jejíž výše se odvíjí, řekněme, od kvalifikovaného odhadu.

Ještě zajímavější je zdůvodnění arbitrárního nastavení diskontní sazby. V textu Sternovy zprávy je určení míry diskontní sazby svázáno s etickými a filozofickými otázkami. Ve zprávě se píše: Budoucí generace by neměly být hodnoceny níže než ty současné, jen proto že jsou v budoucnosti (neměli bychom diskriminovat na základě data narození).²² Nastavení diskontní sazby je tak číselným vyjádřením subjektivního vztahu k budoucím generacím. Expertízou zjištěná velikost dopadů globálního oteplování, která měla být podkladem pro reálné politické kroky v přítomnosti, je v důsledku odvislá od etických, tedy nevědeckých faktorů.

Příklad ukazuje specifickou podobu mezioborové provázanosti při předvídání dopadů GZK v budoucnosti. Vyjevuje se zde také problematičnost predikcí a související implicitní etika (Beck) vědeckých výpovědí o riziku.

Beck poznamenává, že konstatování rizik je formou, v jaké etika a filosofie, kultura a politika znovu vyvstávají v centrech modernizace – v ekonomice, v přírodních vědách i v technických disciplínách.²³ Pokud se vědy zabývají moderním rizikem, musí vždy přijmout kritérium hodnoty (jak jsme viděli v příkladu), které ovšem náleží spíše etice či filozofii. Věda je tu od toho, aby popisovala, vysvětlovala a vytvářela tak fakta. Pokud jsou ovšem jejím předmětem civilizační rizika, fakt a hodnota se stávají jedním.

Specifické aspekty GZK jako vědeckého problému, na které jsem stručně poukázal v této kapitole, tedy komplexita, interdisciplinarita, faktor predikce a implicitní etika, principiálně vnáší do problematiky značnou míru nejistoty

²² Stern Review Report on the Economics of Climate Change, srov. s. 11.

²³ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, srov. s. 38.

a otevírají ji pluralitě „vědeckých“ názorů. V nastíněné situaci média a místa spojená s definováním rizik, získávají klíčové společenskopolitické postavení.²⁴

S tím, jak problém zahrnuje nevědecké a „široce přístupné“ otázky po hodnotě a smyslu a vezmeme-li zároveň v úvahu širší potenciálního ohrožení, kdy se problém týká každého člověka, nelze již dále omezovat ona „místa spojená s definováním rizik“ pouze na institucionální oblast vědy. Z vědění ve smyslu jistoty se dostáváme k vědění v širším slova smyslu.²⁵ Pokud je předmětem výzkumu sociální ohrožení, není čistě vědecká racionalita udržitelná. Jak si povšimnul Beck: „Když se vědy zabývají civilizačními riziky, vstoupili do polygamního manželství se ekonomikou, politikou a etikou“.²⁶

2.1.4. GZK jako politikum

„Technická odpovědnost za důsledky použití vědeckého vědění, za jeho operacionalizaci, je delegována na sociální mechanismy individuálních voleb, trhu, profesionálních praktik v kontextu kvaziautonomních segmentů, či subsystémů ve společnosti. Problémy ekologického rizika vznikají především ve sféře vědy, výzkumu vývoje a ekonomiky (podnikání), ale odpovědnost je delegována na subsystémy demokratické politiky a státní administrativy.“²⁷ Současně s uznáním existence rizika se z věci stává politikum.

Globální rozsah potenciálního ohrožení spolu se skutečností, že zření problému je nevyhnutelně zprostředkované, dává tušit, že politický potenciál problematiky je značný. „Tam, kde jsou modernizační rizika jednou „uznána“ a k tomu patří mnoho, nejen to, že se o nich ví, nýbrž se o nich i ví kolektivně, že se v ně věří a že jsou politicky osvětleny i s nimi spojené důsledky a kauzální řetězce – tam vyvíjejí neuvěřitelnou politikou dynamiku. Ztrácejí všechno, svoji

²⁴ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, srov. s. 39.

²⁵ Vědění v širším smyslu mám zde i v dalším textu na mysli veškeré informace o GZK které proudí na veřejnost mediálními kanály.

²⁶ Tamtéž, s. 38.

²⁷ SUŠA, O. *Současná ekologická krize a riziko zespolečenštění přírody*. Praha: Karolinum, 1994, s. 49 – 50.

konejšivou „strukturu vedlejších důsledků“, svoji neodvratitelnost.“²⁸ V tomto procesu ustavování kontroly nad rizikem se z vědeckých, původně odosobněných „příčin“ stávají konkrétní „viníci“ a z obecných řešení se stávají konkrétní systémové zásahy v rámci různých segmentů společnosti. Uznání rizika restrukturalizuje politickou agendu, přenastavuje priority a otřásá stávajícími mocenskými vztahy.

V otázkách praktického uchopení a zvládnání rizika je hlavním nositelem odpovědnosti politický subsystém. Politika v demokratické společnosti ovšem čerpá svoji legitimitu zejména zdola, to znamená od veřejnosti. Dá se tedy očekávat, že téma GZK se dostává k veřejnosti také jakožto politikum. Zprostředkovanost a šíře onoho „vědění“ se tak zvětšuje o další stupeň. Zároveň se otvírá prostor politickým a mocenským zájmům. Na této úrovni se stává zájem a fakt obtížně rozlišitelným.

V analytické části se chci tedy zaměřit na vyhledání politického diskurzu. Chci hledat způsoby jakými jsou politické kroky legitimizovány. Zajímá mne, jakým způsobem je problém politicky uchopen a jakým způsobem jsou konstruovány politická řešení problému.

2.1.5. Shrnutí a výzkumné otázky

Nyní se pokusím shrnout mé uchopení fenoménu globálních změn klimatu. GZK vnímám především jako fenomén vysoce zprostředkovaný, jedincem ve své komplexitě neuchopitelný, nekontrolovatelný, a tedy jako problém ve zvláštní míře odkázaný na důvěru v cizí vědění. Je třeba se však v této věci vzdát vědění ve smyslu jistoty. „Neboť pokud vědění znamená, že něco prošlo vědomou zkušeností, nikdo nemůže nakonec o rizicích nic vědět.“²⁹ Zjednodušeně řečeno, je to fenomén, který se stává problémem příslušnou argumentací a přestává ním být příslušnou bagatelizací. Diskursivní tvárnost fenoménu koexistuje s jeho bezprecedentním rozsahem napříč různými diskurzy.

²⁸ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 38.

²⁹ Tamtéž, s. 96.

Globální změny klimatu jsou tématem, které prostupuje hranice mnoha společenských subsystémů, oborů, disciplín a jazykových kódů. Jak poukazuje Beck: „Konstatace rizik je dosud nerozpoznanou, nerozvinutou symbiózou přírodních a duchovních věd, racionality každodenního života a racionality expertů, zájmu a faktu.[...] Nemohou už být v duchu specializace izolovány od jednoho či druhého a rozvíjeny a specifikovány na základě standardů vlastní racionality. Předpokládají součinnost překlenující zákopy disciplín, občanských skupin, podniků, administrace a politiky nebo se mezi nimi rozpadají – což je pravděpodobnější – v protikladné definice a boje o definice“³⁰

Nyní by mělo být jasné, že fenomén GZK vnímám spíše jako něco subjektivně či nadsubjektivně konstruovaného, než objektivně daného. Jako něco kde fakt je nevyhnutelně spjat s dílčím zájmem a hodnotou. Mělo by být jasné, že mne nezajímá taková pravda, jež leží tam venku a čeká na objevení (pokud lze vůbec takovou „klasicky moderní“ vnější pravdu v této věci myslet), ale spíše ta, jež se ustavuje „mezi námi“ jako dominantní v souboji dílčích vědění a odvislých pravd. Tedy pravda, která v pluralitě jiných ztrácí mnoho ze své nutnosti. A právě tato ztráta nutnosti vede k otázkám po způsobech ustavování a legitimizace pravdivosti. Co vůbec znamená „pravdivost“ v době radikální dělby práce/vědění/skutečnosti, v době radikální plurality fragmentarizovaných racionalit, v době narůstajícího podílu zprostředkovaného, v době ne-zkušenosti a tedy v době víry.

To jsou otázky na které fenomén GZK ve své bytostné diskurzivní tvárnosti a naddisciplinárním rozsahu poukazuje jasněji než jakýkoliv jiný. V procesech vzniku, proměn, šíření a vzájemného ovlivňování různých heterogenních vědění-skutečností se otvírá zajímavé pole zkoumání. Z toho vyplývá, že můj pohled na téma GZK má přeci jenom blíže k sociologii vědění nežli sociologii vědy.

³⁰ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004, s. 37.

Na základě dosavadní teoretické diskuze volím tyto hlavní výzkumné otázky:

- Která hlavní témata a které centrální objekty lze v mediálním diskurzu nalézt a jak jsou užívány.
- V jaké podobě se ve výpovědích o GZK objevuje expertní vědění a jaká je jeho role.
- Jaký je vztah mezi expertním věděním a politickými kroky.

2.2. Média a mediální realita

Chceme-li se zabývat vztahem mediální produkce ke společenské realitě můžeme nejprve analyticky vymezit dvě úrovně skutečnosti. Za mediální skutečnost můžeme považovat vše co se, s určitým nárokem na realističnost, objevuje v médiích. Sociální skutečnost nechť jsou potom převládající představy příslušníků dané společnosti (popř. sociálních skupin) o světě, konkrétní postoje, hodnoty a soudy. Obě skutečnosti jsou neustále vytvářeny, potvrzovány, opravovány společenskou praxí, a jako takové jsou sociálními konstrukty. Jan Jiráček zdůrazňuje, že tyto dvě „skutečnosti“, mediální a sociální, jsou ve vzájemném vztahu. Doplňují se, ovlivňují jedna druhou, popírají se, či si konkurují. Mne zajímá zejména konstitutivní vztah mediální skutečnosti vůči skutečnosti sociální. V pozadí tohoto textu totiž leží zásadní předpoklad, že způsob, jakým je určité téma v médiích prezentováno má výrazně determinující vliv na vnímání a hodnocení daného tématu širokou populací.

Naprosto sdílím autorův názor, že mediální skutečnost má stále významnější postavení, neboť lze předpokládat, že právě média poskytují stále větší díl „reality“, která se nachází za hranicemi bezprostřední zkušenosti člověka.³¹ To je dle mého důsledek jednak pokročilé diferenciaci společnosti a specializace vědění, kdy již prostě nelze z konkrétní pozice „vědět vše“. A také souvisejícího nárůstu komplexity konstruktů vědění a nástrojů poznávání. S narůstající komplexitou se vědění zároveň nutně stává abstraktnějším, a tedy

³¹ JIRÁK, J. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 140.

méně zkušenostním. Bezprostřední zkušenost je také pevně vázána na konkrétní prostor a čas. V globalizovaném světě však tyto dimenze ztrácí původní význam. Lokální kontexty a události jsou ve vztahu k prostorově a časově vzdáleným kontextům a událostem. Člověk si tak, obrazně řečeno, „dělá starosti“ i s realitou mimo jeho bezprostřední zkušenostní dosah. U témat která, leží za hranicemi možné zkušenosti, má tedy mediální realita zvlášť významné postavení.

Konkrétní aplikací výše uvedeného je koneckonců právě fenomén GZK. Jak jsem již ukázal, nelze v této věci zaujmout vlastní, zkušenostně podepřené stanovisko. Veškeré zkušenostní „důkazy“ totiž předpokládají předchozí přijetí partikulárního zprostředkovaného (tedy nezkušenostního) vědění. Realita fenoménu je tak odkázána výhradně na vědění, která jsou do společnosti šířena médii a na jejich vzájemné ovlivňování.

Právě v mediálním prostoru se střetávají ony Beckovy „protikladné definice“ a diskurzy v pozadí. „Sdělení jednoho média se definuje vůči sdělením jiných médií a naopak a z této intertextuální hry se vynořuje „svět“, „skutečnost“, „řád“, „pravda“, čili „hyperrealita“ zcela překrývající původní skutečnost.“³² Podoba fenoménu GZK z hlediska veřejnosti utváří ve hře jeho heterogenních mediálních reprezentací.³³ Odtud potom proudí vědění do společnosti, kde jsou dále tříděny přijímány, šířeny, odmítány a interpretovány příjemci. Lze se domnívat, že podoby těchto subjektivních procesů na straně konkrétních příjemců jsou výrazně sociálně a psychologicky determinovány. Tato úroveň subjektivace na úrovni jednotlivců a skupin však není předmětem mého zájmu. Zůstanu proto na úrovni diskurzu.

2.2.2. Realističnost mediálních reprezentací

„Žurnalistika zajišťuje, aby se členové dané společnosti dovídali poznatky o světě, který leží mimo jejich bezprostřední zkušenost. Tyto zprostředkované

³² HUBÍK, S. *Sociologie vědění*. Praha: SLON, 1999, s. 204.

³³ Reprezentací se v mediálních studiích rozumí proces, jímž jsou abstraktním ideologickým pojmům (např. GZK) přisuzovány konkrétní podoby. (JIRÁK, J. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, srov. s. 141.) V tomto smyslu ho budu i dále užívat.

poznatky jsou považovány za „pravdivé“ (tedy nikoli smyšlené).³⁴ Ve společnosti existuje jakási široce sdílená víra, že mediální sdělení věrně odrážejí realitu. To se týká zvláště faktických mediálních obsahů, například ve zpravodajství. „Pro „věcné“ obsahy médií, jako je zpravodajství, však jsou významnější rutinní postupy při jejich sestavování, jimiž se „realita“ utváří – pro posouzení jejich realističnosti je důležité to, že připomínají samy sebe (že používají typické způsoby zpracování, typické výrazové prostředky apod.)“³⁵ Důvěryhodnost zpravodajství je, dle Jana Jiráka, tedy odvislá od formálního „přihlášení se“ k typizovaným způsobům zpravodajské práce. To je ale, dle mého, nedostačující vysvětlení, neboť předpokládá jakousi obecnější důvěru v pozadí. Tato důvěra v realističnost mediální reality je analogická víře v expertní systémy, a spočívá tak na absenci hlubšího povědomí o fungování médií. Je to důvěra v disciplínu žurnalistiky jako celek a v odpovídající odborné kompetence žurnalistů, expertů na informování o realitě. Síla mediálního nároku na realističnost se koneckonců historicky zjevila v reálných důsledcích různých mediálních mystifikací. Taková realističnost má potom blízko spíše k realističnosti v pojetí Thomasova teorému.

2.2.3. Mediaci jako proces konstrukce

Proces zprostředkování (mediace) ne-zkušenosti není samozřejmě pasivní činností a zprostředkované není objektivním obrazem skutečnosti. Není to pouhá prezentace skutečnosti, nýbrž její specifická reprezentace. „Každé zprostředkování je aktivní interpretativní činností. [...] Média jsou mocné a autonomní instituce, které procesu mediace skutečně „dávají podobu“. Proto je právě poznání zákonitostí jejich jednání, tedy charakteristických rysů procesu mediace, rozhodující pro pochopení toho, jakou podobu mají produkty, které média nabízejí.“³⁶ Veškerá mediální sdělení jsou interpretacemi. Média provádějí podle určitých klíčů selekci témat, vybírají jen určité zdroje, umožňují vstup jen určitým „hlasům“ a podobně. Mají moc ustavovat podobu společenské agendy

³⁴ JIRÁK, J. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 58.

³⁵ Tamtéž, s. 142 – 143.

³⁶ Tamtéž, s. 43.

(agenda setting). Pomocí selekce témat a specifických způsobů jejich „rámování“ média ovlivňují to, o čem lidé přemýšlejí a do jisté míry také to, jak o tom uvažují.³⁷

Rámování je proces kdy jsou části textu, které pocházejí z různých zdrojů specificky zařazené, uvedené do mediálního sdělení. Popřípadě se jedná o řazení celého sdělení v rámci bloku zpráv apod. V tomto procesu se mění význam původních „faktů“ mimo jiné tím, že jsou umísťovány do jiných kontextů. V rámci určitého mediálního produktu se rekontextualizací do vztahu dostávají různá „fakta“ původně z různých kontextů. V novém kontextu potom materiál plní novou významovou funkci. Obdobně se o procesu mediace zmiňuje Norman Fairclough. „Mediální žánr, jako jsou televizní zprávy, rekontextualizuje a transformuje jiné sociální praktiky, jako například politiku a vládu, a je sám rekontextualizován v textech a interakcích jiných praktik, včetně každodenního života, kde přispívá k tvarování toho, jak žijeme a jaký smysl přikládáme našim životům.“³⁸ V tomto kritickém duchu lze masmédia chápat jako součást aparátu vládnutí.

V rámci zpravodajství dochází ke konstrukci významu převodem událostí do formy vyprávění. Fairclough zcela v duchu kritické analýzy poukazuje na to, že zprávy mohou být nahlíženy jako formy sociální regulace či určitých forem násilí.³⁹ Zpravodajství redukuje komplexní série událostí, jejichž vztah nemusí mít formu příběhu tak, že jim přiřkne narativní pořádek. Do příběhu jsou zahrnuty pouze určité události a tyto jsou specifickým způsobem k sobě vztaženy. „Tvorba zpráv je silně interpretativní a konstruktivní proces, nejedná se jednoduše o oznamování faktů.“⁴⁰

Při konstrukcích a interpretacích skutečnosti hrají jistou roli parciální zájmy médií. Proto se o nich stručně zmíním.

³⁷ JIRÁK, J. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, srov. s. 181.

³⁸ FAIRCLOUGH, N. *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge 2003, s. 34.

³⁹ Tamtéž, srov. s. 84.

⁴⁰ Tamtéž, s. 85.

Osobně se nedomnívám, že existuje nějaké, skutečně nezávislé médium. Komerční média jsou především organizace, jejichž existence je vázána na produkci zisku. Tato média jsou existenčně závislá na schopnosti udržet pozornost co nejpočetnějšího publika, což se zřetelně projevuje v charakteru produktů, jež nabízejí a jejichž cílem je zaujmout co největší počet příjemců.⁴¹ Dá se tedy očekávat, že komerční zájmy v pozadí vedou média k upřednostňování například šokujících, negativních zpráv, které jsou lépe schopny připoutat a udržet pozornost. Pro veřejnoprávní média toto platí taktéž, byť v omezené míře.

Alespoň v hypotetické rovině lze uvažovat také o existenci určitých hodnotových preferencí každého konkrétního média, redakce či redaktora. Tyto preference potom mohou ovlivňovat podobu mediálních reprezentací reality.

V rámci mediálních reprezentací tématu GZK lze očekávat výraznou redukci celé, značně komplexní problematiky. V analýze mediálních textů si budu všimnout toho, jak je téma konstruováno. Zajímají mne způsoby reprezentace tématu, co z tématu je do mediálních sdělení zahrnuto a co nikoliv. Zaměřím se zejména na procesy narace událostí, užívaná schémata zjednodušení, procesy selekce „hlasů“, rekontextualizace a rámování.

⁴¹ JIRÁK, J. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 65.

3. METODOLOGICKÁ ČÁST

3.1. Diskurz

Diskurz. Tento pojem užívám poměrně často a je proto na místě, ho nějakým způsobem ukotvit. Tím spíše, že je napříč různou literaturou a různými autory používán v různých významech. Ve své práci vycházím především z pojetí Normana Fairclougha a z definic Nelsona Phillipse a Cynthie Hardyové.

Fairclough vymezuje diskurzy, ve Foucaultově duchu, jako určité specifické skupiny výpovědí nebo také pravidla, která jsou zodpovědná za formování skupin výpovědí.⁴² „Diskurzy chápu jako způsoby reprezentování určitých aspektů světa – procesů, vztahů a struktury materiálního světa, „mentálního světa“ myšlenek, pocitů, víry a také světa sociálního.“⁴³ V rámci různých diskurzů jsou tyto aspekty světa reprezentovány různými způsoby. Jednoduše řečeno, diskurzy jsou vlastně různými verzemi výkladu reality a jejich prvků. Různí sociální aktéři reprezentují svět na základě své pozice v něm. Na základě těchto reprezentací, tedy smyslu, který světu přidělují potom reálně jednají.

Diskurzy se organizují kolem určitého hlavního tématu. K tomuto tématu zároveň přistupují specifickým způsobem, reprezentují ho z určité perspektivy. Jsou tak producenty specifických vědění a významů, které lidé přikládají různým aspektům světa. Diskurzy tedy pouze neodrážejí realitu takovou jaká je, nýbrž jsou i jejím významným konstruktérem. Jsou projektivní, imaginativní, schopné měnit svět určitým směrem.⁴⁴ Tady bych snad dodal, že přijmeme-li „diskurzivní optiku“, potom výraz „realita taková jaká je“ poněkud mění význam. Neboť v pluralitě diskurzů, tedy různých reprezentací světa, existuje i množství různých realit. Jinými slovy, o „objektivním“ či „pravdivém“ můžeme uvažovat pouze v kontextu příslušného diskurzu.

⁴² FAIRCLOUGH, N. *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge 2003, s. srov. 124.

⁴³ Tamtéž, s. 124.

⁴⁴ Tamtéž, s. srov. 124.

Z definice, kterou nabízejí Philips a Hardyová, je taktéž silně patrná perspektiva sociálně-konstruktivistické epistemologie. Diskurz definují jako soubor vzájemně propojených textů a praktik jejich produkce, šíření a recepce, které mají nadání konstituovat objekty.⁴⁵ Texty přitom mohou mít podobu psanou či ústní, mohou být ve formě obrazu, symbolu artefaktu atd. Diskurz a jeho analýza tedy zaměřuje pozornost na procesy, kterými je konstruována a udržována sociální realita.

Philips a Hardyová se při definování pojmu věnují pozornost vztahu diskurzu a konkrétního textu. Podle těchto autorů jsou diskurzy vtěleny do textů a odehrávají se v nich. Zároveň však existují také jako za konkrétními texty, ze kterých se skládají. Texty totiž nejsou smysluplné individuálně, ale až skrze komplexní vazby na jiné texty, až skrze diskurzy, jež leží za nimi.⁴⁶ Jak vidno, vztah textu a diskurzu má několik rovin. Konkrétní text jednak spoluutváří diskurz, zároveň však v rámci určitého diskurzu vzniká a jedině v něm se jeví být smysluplný.

Diskurzivní aktivita neprobíhá ve vakuu. Jsou to z povahy sociálně sdílené entity, jež leží v pozadí všech sociálních interakcí. Diskurzy jsou vždy v interakci s jinými diskurzy, jež se ustavily dříve, vznikly současně či následně. Mohou být vzájemně komplementární, mohou mezi sebou soupeřit či jeden nad druhým dominovat.

Diskurzy je nutné chápat historicky. Jako způsoby reprezentace vědění o určitém tématu v daném historickém kontextu. Jedná se o relativně stabilní entity, přesto však mají svoji dynamiku, svůj vývoj. Mohou se například obohacovat o nová témata, objekty či se odehrávat v nových žánrech. Může docházet k míšení různých diskurzů a podobně. Významy, které produkují v této neustávající hře vnitřních proměn, interdiskurzivních vazeb a konfliktů, se tak v průběhu času mění.

⁴⁵ PHILLIPS, N., HARDY, C. *Discourse analysis: Investigating processes of social construction*. London: Sage 2002, srov. s. 3.

⁴⁶ Tamtéž, srov. s. 4.

Pojem diskurz vyjadřuje přesvědčení o ústřední roli jazyka a textů ve formování každodenního života.⁴⁷ Analýza diskurzu potom zkoumá, jakým způsobem se texty stávají smysluplnými, skrze procesy produkce, šíření a recepce textů. Zajímá se o konstitutivní a konstruktivní efekty diskurzu vůči realitě, o jejich poznávání skrze strukturované a systematické studium textů.

3.2. Diskurzivní analýza

Z minulé kapitoly je doufám zřejmé, že bez porozumění diskurzu nelze skutečně porozumět realitě, zkušenosti ani nám samotným. Metodologií usilující o takové porozumění je diskurzivní analýza. Analýzu diskurzu je skutečně nutno chápat spíše jako komplexní metodologii nežli pouhou metodu. Nejedná se tedy pouze o nějaký, prakticky orientovaný algoritmus sběru a analýzy dat, ale o obecnější perspektivu nahlížení na konstrukci sociálního světa. V pozadí vlastních technik se nachází soubor obecných teoretických a meta-teoretických předpokladů zabývajících se konstruktivními efekty textu a jazyka.⁴⁸

Tak jako jiné kvalitativní přístupy je i diskurzivní analýza zaměřena na smysluplnost sociálního světa. Zatímco tradiční přístupy jsou orientovány spíše na aktéra a porozumění smyslu, jenž světu připisuje. Diskurzivní analýza se naopak snaží odhalit, jak jsou sociálně produkovány ideje a objekty utvářeny a udržovány v čase.⁴⁹ Orientace na smysluplnost světa a odmítnutí objektivní naturalistické epistemologie s sebou pro výzkumníka samozřejmě nese nutnost interpretovat. Jedná se tedy o hermeneutický přístup k sociální realitě.

Lze rozlišit několik přístupů. Ty se liší v míře zapojení širšího kontextu do analýzy. Jelikož však DA odhaluje vztahy mezi textem, diskurzem a sociální realitou, žádný z přístupů nemůže kontext, ve kterém jsou texty produkovány a chápány, zcela opominout. Koneckonců, zaměřit se čistě na texty, bez

⁴⁷ Přičemž tento směr uvažování souvisí s tzv. Obratem k jazyku (Linguistic turn), jenž v posledních téměř čtyřiceti letech významně ovlivňuje sociálně a humanitně vědní uvažování.

⁴⁸ PHILLIPS, N., HARDY, C. *Discourse analysis: Investigating processes of social construction*. London: Sage 2002, srov. s. 5.

⁴⁹ Tamtéž, srov. s. 6.

současného zapojení širšího kontextu souvisejících sociálních praktik, institucí či organizací by nebylo příliš plodné.

Ve zkratce se dá říci, že některé verze DA se orientují spíše na individuální text a mikroanalýzu jeho lingvistické stránky s cílem například odhalit rétorické strategie konkrétních aktérů (např. konverzační či lingvistická analýza). Jiné studují větší množství textů s cílem odhalit obecnější ustálené struktury formování výpovědí, potažmo konstituování smyslu, a nevyhnutelně se tak pohybují na obecnější úrovni diskurzu.

Různé studie se taky liší v tom, nakolik v rámci sociálních konstrukcí zdůrazňují aspekty uplatňování moci, hegemonie a plurality reprezentací, ideologické aspekty vědění, nerovnoměrného rozložení diskurzivních zdrojů a podobně. Můžeme tak rozlišit přístupy kriticky orientované a přístupy orientované na sociální konstrukci samotnou. Samozřejmě se jedná spíše o krajní body plynulé škály možností.

Volba tohoto druhu analýzy odpovídá zaměření práce. Podstatné je zejména její zaměření na významnou roli jazyka v rámci sociálních konstrukcí reality. Cílem analytické části bude kategorizovat mediální výpovědi o globálních změnách klimatu, identifikovat tématické rámce, centrální objekty a subjekty. Půjde mi také o to, poodkrýt obecné pravidelnosti utváření výpovědí.

Lze očekávat také výrazný mocenský aspekt mediálních reprezentací. Diskurzivní analýza, zejména potom její kriticky orientovaná verze, nabízí vhodný analytický aparát pro odhalování souvislostí vědění a moci.

3.3. Konstrukce vzorku a práce s texty

V teoretické části jsem již vyjádřil přesvědčení, že téma GZK je díky jeho specifické povaze veřejnosti přístupné pouze prostřednictvím mediálních reprezentací. V rámci masy mediálních textů téma nabývá svou vlastní podobu. Vzorek je tedy konstruován z mediálních textů každodenního zpravodajství, z novinových článků a relací televizního zpravodajství. Kritériem selekce byla předpokládaná velikost dopadu na čtenáře a diváky. Rozhodující tedy byla vysoká

míra sledovanosti daného titulu. V druhé řadě jsem zařadil pouze takové tituly, které lze považovat za názorotvorné. Do analýzy se tedy dostaly texty největších českých celostátních deníků a texty ze zpravodajství českých celoplošných televizních stanic. Jmenovitě se jedná o deníky Mladá fronta, Právo, Lidové noviny, Hospodářské noviny a zpravodajské relace televizních kanálů ČT1, ČT2. Nova a Prima.

Co se týče televizních relací, je nutno dodat, že ty do analýzy vstupují v textuální formě. Obrazová a zvuková složka nebyla k dispozici. Tato transformace sice usnadnila interpretaci, ovšem jen za cenu možných zkreslení. Lze totiž předpokládat, že smysl příspěvku je vytvářen právě až součinností audiovizuální a textuální složky.

Selekce konkrétních článků a televizních relací probíhala strojově na základě vyhledávací fráze „globální oteplování“ či „globální změny klimatu“. Přičemž bylo potřeba výběr dále manuálně protřídit z hlediska relevance k tématu. Zdrojem dat mi byla mediální databáze Anopress.

Dále bylo nutné pro zvolené tituly definovat určitý časový rámeček. Zvolil jsem půlroční období 1. 11. 2007 až 31. 4. 2008. V tomto období se totiž odehrály dvě významné a k tématu relevantní události. V listopadu 2007 byla zveřejněna čtvrtá hodnotící zpráva Mezivládního panelu pro klimatické změny, což je důležitá událost z hlediska expertního pohledu na GZK. V prosinci 2007 proběhla Mezinárodní konference OSN o změnách klimatu na Bali, což je relevantní spíše z hlediska politického pole diskurzu. Za zmínku stojí také to, že v prvních měsících roku 2008 u nás již probíhala prezidentská volební kampaň, kde postoj kandidátů ke globálním změnám klimatu byl jedním z významných témat. V tomto období se dal tedy předpokládat vysoký mediální zájem o problematiku.

Vybrané mediální texty jsem nejdříve chronologicky seřadil. Na základě studia textů samotných dále vznikla asi dvacítková sada kódů, které jsem přiděloval jednotlivým odstavcům či větám. Ty mi potom sloužily především k orientaci v celém souboru asi 50ti mediálních textů. Kódy zároveň významně pomohly při hledání určitých pravidelností textů, podobností, rozdílů, dílčích tematických rámců a při vyčleňování analytických kategorií. Vymezené kategorie dále umožnily nové, systematické čtení mediálních textů. Přičemž tento proces se

několikrát opakoval. Tímto způsobem se z padesáti dílčích textů stal vnitřně propojený a zároveň analyticky rozparcelovaný celek.

4. ANALYTICKÁ ČÁST

Nacházíme se v počátku analýzy zpravodajského diskurzu o GZK. Je poměrně problematické najít ve spleti rozmanitých, a zároveň vnitřně propojených článků jakýkoliv pevný bod, který by mohl sloužit jako vhodný vstup do analýzy. V mediálních textech zabývajících se tématem GZK totiž zdaleka nepanuje shoda. Probíhá zde intenzivní souboj o definice, přičemž množství soupeřících verzí není snadné určit. Dá se říci, že počet soupeřících stran je právě tak velký, jak velká je naše rozlišovací schopnost, náš cit pro jemné odlišnosti. Po určitém váhání jsem se rozhodl pro vstup do analýzy využít samotný fakt koexistence rozmanitých výkladů fenoménu GZK.

Smysl této práce ovšem nespočívá v hledání a popisu dílčích rozdílů v jednotlivých verzích, ale spíše hledání toho, co jakoby samozřejmě leží za nimi. Jinak řečeno, zaměřit se na to, co mají různé reprezentace přes všechny rozdíly společné. Mám zde na mysli tématické rámce či objekty, se kterými se musí různé subjekty diskurzu nějakým způsobem vypořádat, modality vypovídání, autority o které je argumentace opírána, sféry, ze kterých je čerpána legitimita, postupy, které jsou naopak používány k diskreditaci protistrany a podobně. Vycházím přitom z předpokladu, že právě za těmito argumentačními strategiemi, za rozmanitostí i podobností různých verzí je možno nalézt určité pravidelnosti v utváření mediálních výpovědí, některá ústřední témata, kategorie a objekty mediálního diskurzu o GZK.

Předesílám, že rozsah práce a zvolený vzorek článků/relací neumožňuje postihnout vývoj diskurzu v čase. Analýza se tedy věnuje diskurzu v jednom bodě jeho existence. Představuje časový řez do neustále se proměňujícího diskurzu.

4.1. Jednotka sporu

Zde na počátku jsem se rozhodl podrobit analýze dva texty v jejich celém znění. Skutečnost, že je zde jednotkou analýzy konkrétní text zároveň umožňuje sledovat jeho vnitřní logiku a strukturu. Výběr článků byl motivován jednak tím, že překládají zcela odlišné verze vědění o GZK, v druhé řadě jsem na základě předběžné analýzy vzorku zjistil, že jsou bohaté na kódy a analytické kategorie. Z hlediska volby je důležitý také fakt, že oba texty, přes svoji rozdílnost odkazují ke stejné události. Jedná se o zveřejnění expertní zprávy panelu IPCC, kterou také zapojím do analýzy. Tyto dva protichůdné texty budou sloužit jakožto ilustrativní pro jemnější rozčlenění poněkud nepřehledného tématu. Jelikož cílem je zde stále nacházet pravidelnosti a nové analytické kategorie, pokusím se pokud možno analytický záběr rozvinout do šíře a neopomenout nic potenciálně důležitého. Nalezeným pravidelnostem se budu dále věnovat podrobněji.

Vědci: O změnách klimatu není pochyb

Vědci: O změnách klimatu není pochyb

Odborníci nabídli politikům návod, jak s tím bojovat

Valencie, Praha - Je nesporné, že změny globálního klimatu už probíhají, a jejich dopad může být prudký a nevratný - takový je hlavní závěr zprávy, kterou zveřejnili o víkendu ve španělské Valencii účastníci týdenního zasedání Mezivládního panelu pro změny klimatu (IPCC) ve španělské Valencii. (text 1, odstavec 1)

Článek je motivován zveřejněním expertní zprávy. Už titulek je velmi zajímavý. Je formulován jakoby způsobem ze scénáře, kdy je před dvojtečkou velmi výmluvně označen ten, kdo promlouvá a za ní je obsah sdělení. Objevuje se zde tedy především všeobecná kategorie vědců. Ona všeobecnost budí dojmem, jako by zde snad promlouvala věda samotná. Za dvojtečkou je poměrně kategorické tvrzení vyjadřující údajnou jistotu v problematice změn klimatu. Je nutno vzít v úvahu, že titulek jako primární informace, významně determinuje vyznění celého článku.

Podtitul charakterizuje expertní zprávu jako „návod pro politiky“. Vyjevují se zde tedy dvě, v rámci problematiky relevantní kategorie aktérů (vědci a politici). Mezi vědou a politikou je zároveň naznačen určitý vztah. Vědcům je

přiřknuta role vědoucích, od politiků se očekává akce. Na začátku analýzy je zajímavé také to, že v článku ze zprávy (která má v reálu 73 stran) je jako „hlavní závěr“ selektována právě otázka existence GZK a otázka závažnosti jejich důsledků. Na konci odstavce se oproti titulku dozvídáme, že autory prohlášení je pouze specifická skupina vědců (IPCC). V rámci článku tato skupina figuruje jako reprezentace vědců obecně.

Mezivládní panel, který se před několika týdny stal spolu s bývalým viceprezidentem Al Gorem držitelem Nobelovy ceny za mír, ve své zprávě shrnul tři dílčí zprávy zveřejněné dříve - o vědeckých zjištěních, prognóze pravděpodobných dopadů a možnostech, jak problému globálního oteplování čelit. Ve Valencii se k jejich varování přidal šéf Spojených národů Pan Ki-mun. Pod záštitou OSN začne 3. prosince na indonéském ostrově Bali celosvětová konference o klimatických změnách. 'Dnes už vědci mluví jasně a jedním hlasem,' prohlásil Pan. 'Doufám, že na Bali politici učiní stejně,' dodal. (1,2)

Zmínění Nobelovy ceny se zde objevuje jako znak vědecké prestiže a důvěryhodnosti a upevňuje tak pozici panelu vůči potenciální konkurenci. Kromě otázky existence GZK a pravděpodobných důsledků, které byly vědci zodpovězeny v minulém odstavci, je zde zmíněn další aspekt - „možnosti řešení“. Dojem široké shody ohledně GZK je dále umocněn kontextualizací prohlášení čelního představitele OSN Pan Ki-muna. Záměna konkrétní skupiny vědců (IPCC) a všeobecné kategorie vědců spolu s politickou metaforou „jednoho hlasu“ budí dojem maximálního konsenzu. Celá verze se jeví v tomto světle jako nepochybná, neboť neexistuje nikdo relevantní (tedy vědec či politik) s jiným názorem. Mediální selekcí zdrojů a hlasů článek vytváří neproblematickou realitu

Mezivládní panel mimo jiné konstatuje, že emise skleníkových plynů způsobené člověkem jsou na 90 procent hlavní příčinou oteplování a že důsledky oteplování lze podstatně omezit s 'přijatelným' náklady. (1,3)

GZK jsou zde nahlíženy z hlediska příčin. S vysokou pravděpodobností, zde médiem poctivě přejatou z expertní zprávy, je za viníka označen „člověk“, ve smyslu obecné kategorie lidstva. Lidské zavinění a jeho míra je přitom vysvětlována skrze koncept „skleníkových plynů“. Ten, jak uvidíme dále, je

v rámci diskurzu velmi důležitý. Prozatím si můžeme povšimnout, že koncept není v článku nikterak dále vysvětlován či obhajován. Jeho vysvětlení, a legitimizace tedy musí takřka ležet „někde za textem“.

Mezi škodlivými dopady klimatických změn, před nimiž vědci varují, je například vymírání živočišných druhů. Přibližně 20 až 30 procent nyní registrovaných druhů bude pravděpodobně zvýšenou měrou ohroženo v případě, že nárůst globální průměrné teploty překročí 1,5 až 2,5 stupně Celsia (ve srovnání s průměrem za období 1980-1999). (1,4)

Ze zprávy jsou autory článku selektivně vybrány některé hypotetické scénáře důsledků GZK. Mají přitom podobu výhradně hrozeb, zde konkrétně pro diverzitu živočišných druhů.

Nejnovější zpráva IPCC doporučuje konkrétní opatření, která by měla pomoci snížit dopady klimatických změn. Bere přitom v potaz technologie dostupné i ty, které budou běžné do roku 2030. V energetice vědci doporučují přejít při topení z uhlí na plyn, využívat jadernou energii i alternativní zdroje či ukládat CO₂ pod zem. V dopravě doporučují například používání biopaliv, hybridních automobilů a přechod z automobilové dopravy na železniční. Lokálními zákonodárcům navrhuje danění nákupu automobilů, regulaci přimíchávání biopaliv do nafty či investice do hromadné dopravy. (1,5)

Řešení doporučovaná vědci z IPCC mají obecně ryze technický charakter. Jsou z velké míry postaveny na technologických inovacích či politických zásadách technické povahy do ekonomických systémů. Opět je zde naznačena vazba vědění vědců a politické moci. Vazba z povahy globálního vědění (alespoň jak je prezentováno) vůči lokálním politicko-správním kontextům. Podstatné je, že globální změny klimatu tedy lze řešit. A to na systémové úrovni, za užití racionálně-instrumentálního vědění/moci.

V druhém souvětí se stejně jako v celém minulém odstavci, zjevuje instituce vědeckých predikcí. O tuto instituci je celá argumentace opřena. Přičemž je důležité poznamenat, že predikce jako takové nejsou v článku nikterak problematizovány.

'Základní sdělení zprávy IPCC není nijak překvapivé - klimatické změny jsou bohužel realitou stejně jako významný vliv lidské činnosti na ně. Záleží ale na nás, jak budou změny intenzivní.'

komentoval závěry vědeckého panelu český ministr životního prostředí Martin Bursík. 'Byl bych rád, kdyby měl pravdu Václav Klaus a příští generace se nad našimi dnešními obavami usmívaly. Bohužel, veškeré vědecké poznatky svědčí dost jednoznačně o opaku,' dodal ministr na adresu českého prezidenta, který je proslulý tím, že nynější varování vědců označuje za přehnaná. (1,6)

Zde do článku vstupuje hlas ministra životního prostředí. Jeho vyjádření v jednom souvětí shrnuje otázky samotné existence, lidského zavinění a možnosti řešení problému GZK. A to dokonce ještě více deterministicky, než jak byly prezentovány doposud. Výmluvná forma a obsah politikovy promluvy i její zařazení do kontextu v rámci tohoto článku stvrzuje dojem nepochybnosti předkládané verze na maximální úroveň. O změnách klimatu skutečně nyní „není pochyb“.

Velmi zajímavý je konec článku. V tomto místě se zde poprvé objevuje hlas prezentující jiný názor. Jeho reálný dopad je z několika důvodů zásadně omezen. Především, není mu dána možnost se přímo vyjádřit. Jeho údajné názory jsou pouze pasivně a poněkud vágně tlumočeny názorovým oponentem. Tyto jsou stejným mluvčím v zápětí konfrontovány s „veškerými vědeckými poznatky, svědčícími jednoznačně o opaku.“ Konkrétní jedinec je konfrontován s vědou jako takovou. V závěrečném zarámování je konkurenční hlas pasivně pozicován opětovným zdůrazněním jeho vlašného vztahu k nezpochybnitelnému vědění.

Argumentace předloženého textu je postavena téměř výlučně na vysoké autoritě vědy. Lépe řečeno, právě proto, že je čtenář neustále odkazován na nezpochybnitelnou autoritu expertního vědění, je možné argumentaci v podstatě vypustit a omezit se na pouhý výčet „faktů“. Dílčí expertní zpráva zde reprezentuje názor vědy jako takové. Text buduje v čtenáři dojem, že předkládaná verze je jedinou možnou. V tomto smyslu se jedná o tzv. nedialogický text. Vytvoření dojmu neproblematické, vyřešené otázky se děje zejména selekcí a rámováním hlasů, kterým je umožněno do textu vstoupit, a také uvedením pouze určitých témat z expertní zprávy, vynecháním diskuze o hlavních nejistotách expertízy a podobně.

Nyní se pokusím zapojit do analýzy další text v celém jeho znění. Ten přesto, že se odkazuje na stejnou událost (zveřejnění expertní zprávy IPCC), prezentuje zcela odlišnou verzi vědění. Bude proto zajímavé sledovat, zda-li vůbec, popřípadě jakým způsobem se vypořádá s kategoriemi a tématy z minulého článku.

Klimatické změny jsou přirozené

Klimatické změny jsou přirozené

Mezivládní panel pro změny klimatu (IPCC) přinesl ze španělské Valencie 'převratnou' informaci, že změny klimatu probíhají. Protože až do poloviny prosince probíhá na indonéském ostrově Bali další celosvětová konference OSN o klimatu, nabízejí se vážné otázky. (30, 1)

Titulek zdůrazňuje přirozenost změn klimatu. Jak uvidíme dále, jedná se o shrnutí ústřední myšlenky textu týkající se přirozenosti *příčin* a souvisejících důsledků pro možnosti řešení. V titulku je však zároveň uznána existence „klimatických změn“. Článek začíná poukazem na dvě události, zveřejnění expertní zprávy a chystanou politickou konferenci. Velmi selektivní prezentace obsahu expertní zprávy a ironizující přívlastek „převratnou“ umístěný do uvozovek vyjadřuje odstup mluvčího.

Jsou změny klimatu přírodní proces, nebo jsou způsobeny člověkem? Mají politici reagovat zaváděním regulací, nebo je na místě spíše klid a pokora? (30,2)

Hlasem popírače jsou položeny ony „vážné otázky“. Mimochodem expertní zpráva zmíněná v minulém odstavci se odpovědím na tyto otázky obsírně věnuje. To však mluvčí v článku nereflektuje. Smyslem je spíše, než se ptát a zvažovat alternativy, předložit určité konkrétní odpovědi. Otázky se týkají příčin a řešení klimatických změn a jsou vzájemně v úzkém vztahu. Druhá otázka má zřetelně sugestivní charakter. Řešení problému je autorem ztotožněno se „zaváděním regulací“ přičemž druhou možností je pozitivně vyznívající „klid a pokora“. Již v této ideologické reprezentaci dvou protikladných možností se mluvčí zařazuje v rámci spektra názorů. Důležité je také to, že mluvčí přisuzuje při řešeních ústřední roli politikům.

Změny klimatu byly, jsou a budou. I v budoucnu se budou střídát doby oteplování i ochlazování bez ohledu na lidské jednání. Problém je politický.

Jak argumentuje emeritní profesor Virginské univerzity Fred Singer, kvůli chybné ideji, že vlády mohou a musí něco dělat s klimatem, se sahá k opatřením, která poškozují národní ekonomiky, snižují životní úroveň a zvyšují chudobu. (30, 3)

Odpovědi na se týkají velikostí lidského podílu na příčinách změn klimatu a mají formu kategorických tvrzení. Zarážející je míra jistoty odpovědí na otázky i absence argumentace. Smyslem je vytvoření obrazu GZK jakožto součásti přírodního cyklu, přirozeného a neovlivnitelného procesu.

Navíc se údajně jedná o problém politický. Tím se problém dostává ze sféry vědecké expertízy, o níž můžeme s Luhmannem říci, že pracuje v binárním režimu pravda-nepravda, do sféry politiky. Ze sféry typické snahou o objektivní stanovování do nepřehledné změní partikulárních politických zájmů a soubojů o moc. V takto definovaném prostoru lze s pravdou „pracovat“ o poznání svobodněji. Vždy zde lze poukázat na účelovost kontra-názorů, vědomou či nevědomou zaujatost mluvčích a podobně. Předloženou reprezentaci GZK autor přesto zaštiťuje vhodnou vědeckou autoritou. V interpretovaném vyjádření autority jsou opatření směřující k řešení problému ztotožněna s poškozováním ekonomiky a rostoucí chudobou.

Generální tajemník OSN Pan Ki-mun tvrdí, že dnes už vědci o změnách klimatu mluví jedním hlasem. Nemluví. Oregonská petice, kterou podepsalo 20 tisíc vědců, či heidelberský apel, který podepsaly 4 000 vědců (mezi nimi 72 nositelů Nobelových cen), přesvědčivě ukázaly, že žádný jednotný hlas vědců v této otázce neexistuje. (30, 4)

Vypadá to, jako by autor reagoval přímo na předchozí analyzovaný mediální článek. Pomocí odkazu na petice vědců reaguje na prohlášení Pan Ki-muna o „jednom hlase vědců“. Vysoké počty vědců a nositelů Nobelových cen fungují samy o sobě jako obecně uznávané znaky důvěryhodnosti. Není dokonce ani potřeba nastínit vlastní obsah obou uvedených prohlášení.⁵⁰

⁵⁰ Autor článku také zapomněl zmínit, že tzv. Heidelberský apel byl zveřejněn v roce 1992, to znamená celých 15 let před událostmi, na které pomocí něj autor reaguje. Tzv. Oregonská petice byla zveřejněna taktéž o několik let dříve, v roce 2001.

Skleníkové plyny nevadí

Představa, že zvyšování koncentrace oxidu uhličitého nás postupně zahltí, je nesprávná. Skleníkové plyny tvoří jen asi jedno až pět procent atmosféry. Z tohoto malého množství 95 procent připadá na vodní páru, zbytek 3,6 procenta tvoří oxid uhličitý. Pokud kvůli malému zlomku CO₂ v atmosféře zasedá OSN, není to normální. Emise způsobené člověkem jsou zanedbatelné. (30, 5)

V pozadí tohoto odstavce je možné tušit text či texty, se kterými jakoby autor vedl polemiku. Zde se autor pouští do jakési pseudo-vědecké argumentace. Povšimněme si užívání určitých vědecké pojmů (koncentrace, oxid uhličitý, skleníkové plyny) spolu s užíváním exaktních číselných hodnot jako objektivních faktů. Na tomto „vědeckém“ základě, se zde autor bez příslušné erudice pouští do hodnocení závažnosti, do jejich interpretace. Exaktnost formálně připomínající diskurz přírodních věd se mísí s vágností hodnotících tvrzení. Riziko zvěstované názorovými odpůrci (které tušíme za textem) je zde například tlumočeno jako „představa, že nás koncentrace oxidu uhličitého postupně zahltí“. Významově konstitutivní je i užití hodnotících slov jako „jen“ v druhé větě či „malého“ ve větě třetí.

Tak jako v článku minulém se zde (a velmi výmluvně již v titulku) objevuje kategorie koncentrací oxidu uhličitého. Tato kategorie je v obou člancích strategicky užívána. V rámci soupeřících verzí nabývá různých významů, hodnocení a je užívána jako argumentační munice. Důraz na tuto kategorii je ovšem rozmanitým verzím společný. Z toho usuzuji, že si v další analýze zaslouhuje zvláštní pozornost.

Teplota na Zemi za uplynulých šest set milionů let silně kolísala. Dlouhodobá souvislost mezi úrovní oxidu uhličitého a globální teplotou Země je sporná. Kde je naopak souvislost jednoznačná, je vztah mezi počtem slunečních skvrn a průměrnou teplotou na Zemi. Vzhledem k tomu, že Slunce je nejvýznamnějším faktorem přírodních procesů, je průběh změn klimatu nezastavitelný. (30, 6)

V celém odstavci je ústředním objektem globální teplota. Tedy poměrně exaktně měřitelná fyzikální veličina. Diskurzivně však lze formovat smysl tohoto objektu pomocí kontextu, ve kterém se objevuje. Manévrovací prostor se tak otvírá ve fázi interpretace „tvrdých dat“.

Autor na podporu své verze vlastně mobilizuje „šest set milionu let“ historie planety Země s cílem ovlivnit dnešní vnímání podoby GZK, a tedy i budoucí jednání v této oblasti. Relevance takto vzdálené minulosti, přesněji nutně zprostředkovaného „vědění“ o ní, je zarážející.

V druhé větě mluvčí popíráním vztahu mezi „úrovní oxidu uhličitého a globální teplotou“ poukazuje na v pozadí ležící předpoklad takového vztahu. Je to polemika s něčím „co se obecně ví“.

Autor zde předkládá specifickou verzi pravdy o příčinách změn globální teploty/klimatu. Tyto příčiny situuje do bezpečné vzdálenosti, mimo planetu Zemi. Změny klimatu, jejich příčiny i řešení leží mimo dosah lidstva. A přesně o to se zde hraje. Relevance planetárních dějů, jenž se odehrály nepředstavitelně dříve než se objevil první člověk či slunečních procesů nedosažitelných rozměrů a vzdáleností rozevívá časoprostor argumentace až na hranici absurdity. Účelem je, obrazně řečeno, vytrhnout změny klimatu lidstvu z ruky, přisoudit „odpovědnost“ dostatečně nekontrolovatelným procesům „vnější přírody“. Důsledky tohoto „vyloučení člověka“ pro oblast řešení globálních změn klimatu jsou zřejmé:

Bojovat s klimatem je jako bojovat s počasím - bojovat s tím, že prší nebo že svítí slunce. Přírodním procesům bychom se měli přizpůsobit, nikoli se je snažit změnit. Proto jsou správná adaptivní opatření, nikoli regulace emisí. Když prší, bereme si deštník. To je rozumná reakce. Ale bojovat s počasím, bojovat s klimatem je nesmyslné. Jak argumentuje ředitel britského International Policy Network Julian Morris, údajné dopady klimatické změny jsou jen rozšířením současných problémů (hlad, nedostatek vody, nemoci). Pokud se je podaří vyřešit nebo zmírnit, dopady nebudou žádné, nebo budou dokonce kladné. Za sto let na tom bude průměrný obyvatel rozvojového světa lépe než průměrný občan v průmyslovém světě v roce 1990 - bez ohledu na to, co se stane s klimatem. (30, 7)

Argumentace v oblasti řešení pokračuje v podobném duchu. Vyloučení člověka je dále upevňováno pomocí přirovnání klimatu k počasí, jakožto symbolu nekontrolovatelnosti, a zároveň něčemu pro laika snadno zaměnitelnému. Dobře srozumitelná je taktéž návazná metaforika deště a deštníku. Ve světle předkládaného „vědění“ o přirozených příčinách se skutečně jakékoliv zásahy jeví jako nesmyslné. Téma příčin je v tomto smyslu determinující vůči tématu řešení.

Následující zařazení citace autority představuje určitý zlom. Pozornost se obrací na dopady klimatických změn. Snahou je zde bagatelizovat jejich závažnost.

Mamuty také nikdo nelituje

Obava z vymírání druhů je přehnaná. Druhy vymíraly i dříve. Neděsí nás, že už mezi námi nežijí mamuti, pravěké přesličky či trilobiti. V přírodě probíhá vymírání druhů a vznik druhů nových neustále. Počet druhů na světě přesto stoupá, protože se neustále objevují druhy nové. Nikdy nebylo tolik druhů jako nyní. (30, 8)

Promlouvající subjekt, nyní ovšem nově na úrovni důsledků, pokračuje ve strategii kompletního vyloučení člověka z problematiky GZK. Argumentace opět stojí na dějích lidstvu dostatečně vnějších. Vnějších tentokrát na časové ose.

Až úsměvný je titulek kapitolky, který shrnuje ústřední myšlenku, a zároveň dává prvotní návod na čtení dalšího textu. Samozřejmost přirovnání vymírání „pravěkých přesliček a trilobitů“ k dnešní obavě z vymírání druhů způsobeného změnami klimatu (kterou zejména v první větě cítíme za textem, a se kterou je vedena polemika) implicitně staví lidstvo do pasivní role pouhého pozorovatele dějů, které nemůže žádným způsobem kontrolovat ani ovlivnit (dnes tak jako v pravěku). Lidstvo se tak jeví zbavené jakékoliv morální odpovědnosti. Jsme zpět na úrovni příčin. Na ní totiž probíhá hlavní střet verzí.

Bývalý ředitel kanadského Fraserova institutu Michael Walker nabízí teorii kreativní nečinnosti, podle níž by byla nečinnost politiků lepší než unáhlená opatření. Věda je vždy nejistá, ačkoli voliči jsou přesvědčeni, že je jistá. Politici si v hysterické atmosféře netroufnou nedělat nic. Lepší by však bylo nepropadat panice a zůstat střízlivý. (30, 9)

Opět se objevuje přisouzení odpovědnosti za „opatření“ politikům. Tento moment je společný oběma textům. Stejně jako naznačení úzké vazby mezi vědou a politikou. Poměrně netypicky se v citaci autority objevuje určité zpochybnění poznávacích schopností vědy jako takové, a dokonce reflexe vysoké důvěryhodnosti vědy v očích „voličů“. „Unáhlená“ opatření politiků jsou tak spíše než objektivní pravdou motivovány zájmem udržet si kredit v očích voličů. „Znečištění“ fakticity protistrany subjektivním zájmem je účinnou strategií její

diskreditace.

Změna klimatu, k níž došlo ve 20. století, nepředstavuje z dlouhodobého hlediska nic mimořádného. To, že někde roztávají ledovce, neznámá, že to způsobuje člověk. Počet ledních medvědů, jejichž osud dojmá západní televizní diváky k slzám, stoupl z pěti tisíc v roce 1950 na dnešních dvacet pět tisíc. V otázce globálního oteplování mezi vědci shoda neexistuje. A je to dobře. (30, 10)

Celý článek je polemikou s jiným textem či texty, jež tušíme takřkajíc mezi řádky. Například věta: „To, že někde roztávají ledovce, neznámá, že to způsobuje člověk“ odhaluje předpoklad v pozadí, že tání ledovců je právě člověkem způsobeno. Duch vymezování se a polemiky je neustále přítomen a není často ani potřeba názory protistrany nijak zvláště explicitně tlumočit. Souboj je veden jakoby proti obecně přijímané verzi vědění o GZK. Cílem je přitom oslabit pozici hegemonní reprezentace a současně předložit konkurenční. Pro tuto interpretaci svědčí také fakt, že článek je v rámci vzorku touto svou povahou poměrně ojedinělý. Hegemonii samozřejmě „pravdy“ narušuje už samotnou medializací „pravdy“ konkurenční. V mnohosti vědění nutně každé z nich ztrácí nevyhnutelnost monopolu. Dalšími strategiemi jsou například zpochybnění objektivitu protistrany. Například pomocí znečištění konkurenční pravdy údajným politickým zájmem.

Oba články mají naopak společné následující prvky. Jedná se zejména o určité přihlášení se k objektivní pravdě. To probíhá typicky pomocí odkazu k expertní autoritě (konkrétní jednotlivci, pracoviště, věda jako taková). Právě odtud je čerpána důvěryhodnost vědění. Přičemž je prováděn výběr vhodných autorit, vytržení fragmentu textu náležejícího autoritě z kontextu a následná rekontextualizace v článku v podobě přímých a nepřímých citací. Zejména v textu „Klimatické změny jsou přirozené“ se objevuje odkaz k autoritě vědy pomocí formální nápodoby vědeckého diskurzu. Přes rozdílná hodnocení oba články odkazovaly k některým společným objektům. Kromě globálních změn klimatu samotných, globální teploty a její změny, se jedná zejména o koncept tzv. skleníkových plynů.

Kromě svrchovanosti vědy při poznávání objektivní pravdy se oba texty shodují i v prisouzení ústřední odpovědnosti politikům v oblasti akce. Legitimita jednání politiků je přitom odvislá právě od expertního vědění o problému.

V obou textech se dají rozlišit zřetelné tématické rámce či úrovně problému na kterých probíhá střet verzí. Jedná se v první řadě o samotnou existenci globálních změn klimatu, příčiny existence tohoto fenoménu, jeho důsledky a v poslední řadě úroveň jeho řešení. Tyto odpovídají určité logické posloupnosti, fázím „příběhu“. Jak jsem zjistil systematickým čtením vzorku textů, každý mediální text vyjadřující se k problematice GZK lze na tyto úrovně rozparcelovat. Přičemž samozřejmě může obsahovat pouze některé nebo všechny. V těchto ohniscích se scházejí či rozcházejí různé verze (ne)vědění. Právě na půdorysech vymezených úrovní budu pozorovat názorové střety hlasů a boje rozdílných definicí reality GZK, abych přes všechny rozdíly našel pokud možno další pravidelnosti a prověřil ty již nalezené.

4.2. Tématické rámce, objekty a kategorie

Nyní tedy do analýzy zapojím celý vzorek padesáti mediálních textů. Analytickými jednotkami budou témata, objekty, konstruované subjekty a další analytické kategorie. Instance těchto kategorií nalezené v článcích budu zároveň umísťovat do výše uvedených nadřazených tématických rámců, které budou také následující text strukturovat.

Rozdělení do tématických rámců (existence – příčiny – důsledky - řešení) jsem neprovedl, abych pouze nepřehledné téma jaksi formálně rozdělil na menší jednotky. Toto rozčlenění „příběhu“, jak jsem si povšimnul, totiž umožňuje nalézat významné mechanismy implicitního upevňování pozic partikulárních verzí vědění. Pokud se text pohybuje ve výkladu či argumentaci na určité konkrétní úrovni, nese s sebou skrytý předpoklad „vyřešení“ předchozích bodů posloupnosti. Například pokud článek předkládá vědění o příčinách klimatických změn, předpokládá tím zároveň, že problém existuje. Obdobně problematizování vrstvy řešení předpokládá konkrétní verzi vědění o existenci, příčinách a důsledcích fenoménu.

To lze vyložit dvojím způsobem. V nevyřčených předpokladech lze číst jednak implicitní zpevnování předpokládané verze vědění, jednak je skrze ně možno usuzovat na určitou míru etablovanosti vědění u publika. Sdělení se totiž jeví smysluplné, aniž by bylo potřeba vždy vysvětlovat předcházející fáze „příběhu“. Počítá se zde tedy s určitým širším před-porozuměním problematice. Čtenář je podvědomě intertextuálně odkazován na jiné, předcházející texty diskurzu. Tímto způsobem lze, i přes malý časový rozsah zvoleného vzorku, alespoň mlhavě poukázat na určitou dynamiku diskurzu a též na určité zdomácnění témat a objektů v rámci diskurzu veřejnosti.

4.2.1. Existence GZK

Logicky prvotním tématem je otázka samotné existence GO či GZK. A hned na počátku je tu jistý problém. Ve sledovaném vzorku se média tomuto tématickému rámci explicitně příliš nevěnují. O to bohatší je však toto téma z hlediska implicitních předpokladů obsažených v mediálních textech. Není totiž možné se vyjadřovat se k tématu GZK a nezaujmout alespoň implicitně stanovisko k samotné existenci fenoménu. Implicitní předpoklady jsou však pro analýzu diskurzu neméně zajímavé. Nejdříve však výjimka z pravidla věnující se otázce existence explicitně.

Vědci z IPCC, který je čerstvým laureátem Nobelovy ceny za mír, ve zveřejněném dokumentu varují, že klimatické systémy Země už se prokazatelně začaly měnit. Dokazují to podle nich poslední měření teplot vzduchu i moří, tání ledovců a stoupající hladiny moří.

(11, 4)

Rozhodující role v posuzování existence klimatických změn je zde přisouzena skupině vědců. Expertní status dodává tvrzením na důvěryhodnosti. Poměrně kategorická tvrzení jsou podložena pojmem vědeckého diskurzu „měření“ – objektivního stanovování. Důležitou je také kategorie „teploty“ – exaktně měřitelné veličiny. V tomto kontextu funguje částečně jako důkaz primární vůči kategorii klimatických změn (řetězec: změna teplot – klimatické změny). A částečně jako důkaz v podobě následného projevu či důsledku kategorie GZK (klimatické změny – změna teplot).

Klaus nepochybuje o tom, že ke globálnímu oteplování dochází a že lidé v tom hrají určitou roli, ta je však podle něj jen 'marginální'. Proměny klimatu prezident označil za 'rovnici s mnoha neznámými'. (3, 4)

Co se týče čistě otázky existence, ve zvoleném vzorku panuje shoda bez výjimky. Různé názorové verze se začínají větvit až v dalších úrovních posloupnosti. Rozdíl je však v tom, jakým způsobem je existence GZK uznána jako reálná. V naprosté většině textů se tak děje v podobě nevyřčených předpokladů.

LONDÝN: Globální oteplování způsobilo, že tropická oblast se rozšiřuje mnohem rychleji, než odhadovaly dosavadní modely. Tvrdí to studie, kterou dnes publikuje časopis Nature Geoscience. (20, 1)

Na indonéském ostrově Bali začala mezinárodní konference věnovaná změnám klimatu. Během necelých dvou týdnů se na ní vystřídají zástupci více než 180 zemí. Pod patronátem OSN se mají dohodnout, jak dál společně postupovat v boji s globálním oteplováním. (19,1)

První ukázka je ze článku, který pojednává o tématu důsledků GO. V pozadí leží implicitní předpoklad, že globální oteplování je realitou. Druhý článek se věnuje rovnou úrovni řešení s obdobným předpokladem. Fairclough zdůrazňuje roli toho, co je v textech přítomno implicitně jako „daný či všeobecně známý fakt“. V těch se zrcadlí nárok příslušné verze na hegemonní reprezentaci světa.⁵¹ Z hlediska upevnění pozice takové reprezentace to považují dokonce za efektivnější než explicitní kategorická tvrzení.

Globální změny klimatu či globální oteplování jsou jednak tématem či pojmem vymezujícím analyzovaný diskurz, jednak jsou tímto diskurzem konstituovány jako reálně existující objekty, které mohou být jako takové v nejrůznějších kontextech dále užívány. S takto ustanovenými objekty, lze od nynějška počítat, argumentovat nimi, vysvětlovat nimi jiné jevy a tak dále. Tímto užíváním je zároveň jejich reálná existence zpětně ztvrzována. Fakt existence

⁵¹ FAIRCLOUGH, N. *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge 2003, s. srov. 41-45.

GZK umožňuje se ptát po příčinách, pátrání po příčinách ztvrdzuje reálnou existenci GZK.

4.2.2. Příčiny – člověk nebo příroda?

Pokud byla odpověď mediálních textů na otázku vlastní existence fenoménu poněkud neproblematická, tak na úrovni příčin se již začínají větvit různé verze vědění. Právě zde dochází k zásadním kontroverzím. Obecným tématem názorových střetů je míra zavinění GZK člověkem a lidskou činností. Otázka připsání odpovědnosti člověku či přírodě je klíčová z hlediska smysluplnosti a legitimacy následných řešení. Pokud je na vině člověk, má ve svých rukou, alespoň potenciálně, i nápravu skrze kontrolu antropogenních příčin. V opačném případě je na místě spíše adaptace na přirozený proces. Mocenské důsledky vědění této úrovně tématu jsou tedy dalekosáhlé.

Dokument z Valencie má přes tři tisíce stran poznatků o tom, že odpovědnost za klimatické změny padá na vrub lidem, a navrhuje se v nich i rámcová řešení. (6, 3)

Podle řady studií budou změny klimatu v blízké budoucnosti jednou z nejvýznamnějších bezpečnostních hrozeb. Vědci se však stále nedokázali shodnout na tom, zda hlavní příčinou nynějšího oteplování je činnost člověka, tedy zejména emise skleníkových plynů. (4,3)

Při hledání a deskripci příčin GZK je opět přidělena určující role expertnímu diskurzu. Oba uvedené texty se ve svých tvrzeních strategicky odvolávají na autoritu expertů. Přesto, co se týče příčin, konstruují poměrně rozdílné reality. Je vidět jakým způsobem se média skutečnosti zmocňují. V prvním příkladě je zajímavá prezentace expertní zprávy. Obsah zprávy je zde prezentován značně selektivně. Uvedený počet stran funguje jako doklad důvěryhodnosti tvrzení o odpovědnosti člověka. Údajná absence shody mezi vědci v druhé ukázce naopak vytváří dojem nejistoty. Znamená to snad, že máme víc realit?

Lidské zavinění v textech typicky nabývá podoby emisí tzv. skleníkových plynů. Ty jsou významným objektem diskurzu.

Skleníkové plyny

Skleníkové plyny, tedy spíše jejich antropogenní emise, jsou objektem, skrze který je typicky vysvětlováno lidské zavinění a jeho míra. V diskurzu tento objekt představuje typickou definici příčin klimatických změn. Jako vědecký a měřitelný koncept se stává předmětem exaktního stanovování, dokazování a argumentace.

O skleníkových plynech se píše a mluví v různých kontextech, například: *mají vliv, roste koncentrace, omezit emise, nevádí, tvoří zlomek, akumulace, zvýšená produkce, nárůst emisí, člověk vypouští, vrací část záření, jsou považovány za příčinu.*

Zajímavé je, že ve vzorku se příliš neobjevuje již vysvětlení jejich efektu v atmosféře. Ve většině článků je zřejmě považováno za dostatečné se pouze odvolat na kategorii skleníkových plynů či efektu. Připisují to předpokládané etablovanosti těchto objektů ve veřejném diskurzu. Pouze tak mohou být mediální produkty pro spotřebitele srozumitelné, jedině tak totiž tvoří smysluplný příběh.

Skleníkové plyny považují vědci za jednu z hlavních příčin globálního oteplování. Nobelovou cenou za mír oceněný Mezivládní panel pro změny klimatu, zasedající ve Valencii, se v sobotu chystá vydat souhrnnou zprávu, jež má sloužit jako základ pro rozhodování institucí v boji s oteplováním. (9,10)

Ústřední pozice objektu lze spatřovat v tom, že každý promlouvající subjekt diskurzu, který promlouvá k otázce míry lidského zavinění, se musí nějakým způsobem vypořádat s kategorií skleníkových plynů. To platí i pro popírače antropogenních příčin GZK.

Ve včera představené brožuře Globální oteplování: fakta místo mýtů je třeba uvedeno, že ke skleníkovému efektu přispívají lidé jen přibližně ze dvou a půl promile a efektivnější než bojovat s oteplováním planety je přizpůsobit se mu. 'Skleníková hypotéza neplatí. Jsem rozhořčen křesťováním s emisemi oxidu uhličitého,' prohlásil dokonce na semináři profesor Miroslav Kutílek z ČVUT. (8,6)

Skleníkový efekt jako takový není zpochybněn. Míra lidského zavinění k němu je však prezentovaná jako zanedbatelná. Argumentační strategie vědec-popírače spočívá v oddělení skleníkového efektu, jakožto platného vědeckého konceptu, a tzv. skleníkové hypotézy. Přičemž pojem „skleníková hypotéza“

zvýznamňuje prozatímní neverifikovanost vlivu antropogenních emisí SP na zvyšující se globální teplotu. V příkladu se také vyjevuje již zmíněná úzká provázanost příčin a řešení GZK.

Kategorie skleníkových plynů je zásadní, mimo jiné, i při definování hlavních viníků GZK.

Viníci

V rámci diskurzu jsem analyticky vymezil také specifickou kategorii viníků GZK. Jsou to takoví aktéři diskurzu, kterým je přisouzen významný podíl na příčinách GZK. Přestavují tak kategorii, na kterou lze vždy poukázat prstem. Viníci se v textech vyjevují na různých úrovních obecnosti. Platí však, že jsou definováni vždy poměrně povšečně. Pominu-li maximálně obecnou kategorii člověka jako takového, kterou jsem již zmínil, bývají viníci typicky určeni na úrovni národních států. Viz následující citace.

Titul: Žebříček znečišťovatelů: vede Austrálie:

[...]Nejšpinavější' elektřinu podle ní produkují Australané. Na každého obyvatele země připadá jedenáct tun emisí oxidu uhličitého z tamních elektráren ročně. Následují Američané s devíti tunami a za nimi Britové. (9, 2)

Exaktní měřitelnost SP jako příčiny GZK umožňuje s pomocí dalších výpočtů poukázat na největší „znečišťovatele“. Pomocí těchto dat lze doslova vyčíslit míru viny. V rámci tohoto článku je dokonce sestaven žebříček viníků. Emocionálně zabarvená metaforika „špíny a nečistot“ přitom implicitně hodnotí. Ve světle příslušného vědění se tak i elektřina či jiné produkty stávají „špinavými“.

Moderátor: Přesto, jak se k návrhu staví největší znečišťovatelé, Spojené státy, Rusko, Čína nebo Indie?

Reportér: Tyto země svůj postoj nezměnily, vzpomeňme si, že tyto země neratifikovali Kjótský protokol z roku 1997, s odůvodněním, že nesouhlasí s jedním z nehlavnějších bodů tohoto protokolu, což jsou povinné limity na omezování emisí, škodlivých emisí do ovzduší. Tvrdí, že ze stejného důvodu nebudou souhlasit ani s touto smlouvou. Spojené státy jsou toho názoru, že povolené limity by poškodily jejich hospodářství. Podobně argumentuje i Čína. (18,3)

Zde se dostáváme spíše do sféry politiky. Zdrženlivý postoj označených viníků k řešení problému jejich vinu ještě prohlubuje. Svým postojem totiž podlamují snahu „osvícenějších“ států. V uvedeném odstavci zaznívá hlas viníků reinterpretovaný reportérem. Ti se snaží hájit poukazem na negativní ekonomické dopady řešení. Lze si na tomto příkladě také povšimnout, jak text problematizující zejména úroveň řešení implicitně zpevňuje konkrétní reprezentaci příčin.

Největším znečišťovatelem je elektrárna v tchajwanském městě Lun-čch', která ročně vypustí do ovzduší přes čtyřicet milionů tun oxidu uhličitého. V první dvacítce je i elektrárna v polském městě Belchatów a zařízení v německém Peitzu. (9, 5)

Ještě nižší úrovní, na které jsou viníci diskurzem označováni je úroveň konkrétních „špinavých“ provozů. Definováním viníka na národní či nižší úrovni se globální problém lokalizuje. Stává se lokálním přešlapem či lokálním nedostatkem odpovědnosti a pochopení.

Kategorie jako „člověk“, „příroda“, „skleníkové plyny“ či „znečišťovatelé“ příčinu klimatických změn jednou zobecňují až na hranici smysluplnosti, jindy ho naopak geograficky lokalizují či zcela redukuje na stroze vědecký koncept. Nalezené definice příčin a viníků mají sice významné mocenské účinky, ovšem podstatu problému, dle mého názoru, spíše zamlžují. V tomto smyslu nelze hovořit o jakékoliv reflexi hlubších systémových příčin v pojetí Ulricha Becka.

4.2.3. Důsledky

Důsledky jsou tématickým rámcem, ve kterém se definuje míra závažnosti GZK. Ve sledovaném souboru článků se toto téma objevuje poměrně hojně. V textech má přitom typicky podobu nejrůznějších hrozeb a rizik. Typickou charakteristikou je také to, že kromě několika výjimek, se jedná o důsledky predikované v budoucnosti. Skrze různé reprezentace budoucích dopadů GZK se problém v přítomnosti stává či přestává být závažným. Definováním časového horizontu dopadů je zase určena akutnost problému. V tomto smyslu ten, kdo má moc určovat podobu budoucnosti, kontroluje přítomnost.

Prostředky uchopení budoucího jsou, jak jsem již naznačil v teoretické části, vědecké nástroje modelování. Původním zdrojem informací jsou tedy různé skupiny odborníků. Média však informace dále barvitě re-interpretují. Děsivé předpovědi budoucnosti prezentují často selektivně a s větší mírou jistoty. V tom lze spatřovat určitou honbu médií za senzací.

Počasi začne stále častěji predvädät, do jakých extrémů dovede zajít. Některé části naší planety budou postihovat přívalové srážky a povodně, jiné, třeba subtropické oblasti a subsaharskou Afriku, zase dlouhotrvající sucha. To může mít za následek pokles zemědělských výnosů, hladomory a války. Hladiny světových oceánů stoupnou až o 60 centimetrů. Voda zatopí rozsáhlé pobřežní oblasti i celé ostrovy a může odstartovat migraci. A podle údajů OSN žije v nadmořské výšce do jednoho metru zhruba sto milionů lidí. Teplota na Zemi vzroste v průměru až o čtyři stupně Celsia, místy však i o více než šest stupňů. To může mít za následek vymření stovek živočišných a rostlinných druhů. Nejohroženější budou horské ekosystémy, severské lesy, tundra, mangrovové porosty, pobřežní nivy, velké říční delty či korálové útesy. (37, 3)

Tyto „špatné zprávy“ dostaly v článku poměrně dost prostoru. Příběh zde nabývá výrazně negativní emocionální zabarvení (hladomory, války, vymření stovek druhů). Zdrojem nebezpečí je extrémní počasí. Je zarážející, nakolik jsou tvrzení o budoucnosti kategorická (začne, budou postihovat, zatopí). Od těchto tvrzení se potom odvozují predikce sociálních a ekologických důsledků již v umírněnějších formulacích (může mít za následek, může odstartovat). Ohroženy jsou životy lidí i ekosystémy. Zatím není jasné o jak vzdálenou budoucnost se jedná.

Tak by se mohla do konce století promítnout globální změna klimatu do života naší planety, tvrdí nejpesimističtější ze scénářů vývoje, který představili vědci sdružení v Mezivládním panelu pro změnu klimatu (IPCC). Organizace založená při OSN v roce 1988 shrnuje výstupy vědeckých prací publikovaných v recenzovaných časopisech. (37, 4)

Až v následném zářmování predikce se dozvídáme zdroj těchto informací. Čtenář je uklidněn zjištěním, že se jedná pouze o jeden z možných scénářů. Zároveň až nyní je pro předchozí tvrzení o budoucnosti definován časový horizont. Médiiem byl ze zprávy jednak selektován „nejpesimističtější ze scénářů“. A v druhé řadě z něj byl sestaven pouze jakýsi efektní koncentrát budoucích

hrozeb. Je zde výrazně patrná snaha upoutat pozornost čtenáře, šokovat. Ostatní, o poznání méně atraktivní složky vědecké zprávy jako například argumentace, postupy vědecké práce či míry jistoty předpovědí jsou vynechány.

Z uvedeného fragmentu je také patrné, že vědecké předpovědi jsou implicitně považovány za důvěryhodné. Jejich vypovídající schopnost není v článku vůbec problematizována. Předpoklad důvěryhodnosti onu důvěryhodnost dále reprodukuje.

Barvitě líčení negativních důsledků klimatických změn spolu s definováním časového rámce více či méně explicitně nabádá k akci. Očekávané hrozby jsou legitimizací kroků vedoucích k jejich odstranění. Nežřídka se v souvislosti s tím v souboru objevují různé formy mobilizačních apelů. Zde například z úst politika.

Výsledky jednání Mezivládního panelu pro změny klimatu, do něhož jsou zapojeni experti z více než 140 zemí, zveřejnil generální tajemník OSN Pan Ki-mun. Podle něj klimatické změny ohrožují 'nejcennější poklady naší planety'. Potenciální dopad globálního oteplování je podle Pana 'tak vážný, že pouze bezodkladná a globální akce může pomoci'. (11, 3)

Na tomto příkladě můžeme alespoň naznačit řetězec žánrových a významových posunů, který vede ke konečné podobě mediálního sdělení. Na počátku zřejmě byla nějaká zpráva z jednání expertního panelu. Ta byla re-interpretována významným politikem. Forma i obsah shrnutí již nemá charakter vědecké výpovědi. Při definování ohrožení mluvčí nyní užívá sugestivních metafor (ohroženy jsou „nejcennější poklady naší planety“), která dále připravuje půdu pro apel (pravděpodobně adresovaný politikům) k blíže nespecifikované globální akci. Definice rizika má v tomto smyslu performativní charakter. Další re-interpretace je učiněna přímo novinářem. Ten provedl selekci, neboť se lze domnívat, že toho bylo řečeno více. Kromě toho jsou přímo citovány jen fragmenty vět. Zbytek je novinářská interpretace. V tomto intertextuálním procesu je konstruována konečná závažnost problému.

4.2.4. Řešení

Řešeními mám na mysli intencionální snahu o zvrácení či vyhnutí se procesu GZK a souvisejícím rizikům. Možnost a podoba řešení je odvislá od konkrétních definic předcházejících článků kauzality. Opačně řečeno, každé konkrétní řešení v sobě obsahuje předpoklad konkrétních verzí vědění o existenci, příčinách a důsledcích GZK. Akce vedoucí k řešení se tedy jeví jakožto legitimní ve světle uznání pravdivosti svých vlastních předpokladů. Boj o legitimitu akcí se proto soustřeďuje zejména na předcházejících úrovních, jako souboj vědění.

Tato zpráva tady vyvolala jakousi zprávu naléhavosti, naléhavosti problém řešit, hovořil jsem také s šéfem konference Ivo Debérem, který říkal, že dnešní věda má prostředky na to, jak důvodům oteplování omezit a jak to oteplování zpomalit a všechno teďka vlastně leží v rukou politiků.
(18, 2)

Nejnovější zpráva IPCC doporučuje konkrétní opatření, která by měla pomoci snížit dopady klimatických změn. Bere přitom v potaz technologie dostupné i ty, které budou běžné do roku 2030. V energetice vědci doporučují přejít při topení z uhlí na plyn, využívat jadernou energii i alternativní zdroje či ukládat CO₂ pod zem. V dopravě doporučují například používání biopaliv, hybridních automobilů a přechod z automobilové dopravy na železniční. Lokálními zákonodárcům navrhuji danění nákupu automobilů, regulaci přimíchávání biopaliv do nafty či investice do hromadné dopravy. (1, 5)

Citace velmi dobře ilustrují rozdělení rolí aktérům v oblasti řešení. Výrazným posunem oproti předcházejícím článkům posloupnosti je přidělení rozhodující úlohy subsystémům politického rozhodování. Politici samozřejmě figurují v rámci celého tématu GZK, ovšem zde nesou přímou a výhradní odpovědnost za podniknutí (či nepodniknutí) akcí vedoucí k řešení problému.

Věda a vědci figurují v pozici jakýchsi poradců. Navrhují obecné postupy řešení, popřípadě predikují jejich účinnost. Věda je také zdrojem technologií, které mohou být nástroji k řešení problému. Na politicích je potom jednak návrh konkrétních opatření, systémových zásahů, a zejména jejich následné prosazení politickou cestou. Tato reálná politická opatření čerpají svou oprávněnost z vědeckých zjištění, která zde figurují jako objektivní popis skutečnosti. Diskurzy vědy a politiky se v tomto jeví jako vzájemně komplementární. Nutno

však dodat, že existuje množství rozdílných expertíz, konkrétní řešení může být ale založeno pouze na jedné z nich. Paralelně je toto dění aktivně reprezentováno v mediálním diskurzu. Dominantní reprezentace, jež jsou médií šířeny směrem k veřejnosti, mají nadání politické kroky legitimizovat či diskreditovat takřkajíc „zdola“.

Případ: Systém emisních povolenek

Takzvaný systém emisních povolenek je řešením, které se ve zvoleném vzorku objevuje nejčastěji. Představuje již reálně zavedenou formu politického managementu rizika. Je takřka hmatatelným vyjádřením konkrétního vědění o všech přecházejících úrovních problematiky GZK. Takový systémový zákrok je legitimizován verzí o antropogenních příčinách GZK a souvisejících predikovaných negativních důsledcích. Jen těžko lze přitom dohlédnout komplexitu strukturálních důsledků takového opatření.

Dalším trhem, kde se dá vydělávat na 'ekologii', je trh emisních povolenek. Ty vlastně říkají, kolik tun emisí oxidu uhličitého smí firma, jež dostane povolenky přidělené, vypustit do ovzduší. Pokud je ekologická a povolenky jí zbudou, může je na trhu prodat. Když chce naopak znečišťovat více, musí je nakupovat. (36, 4)

Václav Klaus se v rozhovoru také vyslovil proti obchodování s povolenkami na emise oxidu uhličitého (CO₂) v Evropské unii. Podle něj jde o 'nesmysl', 'dirigismus' a hru na trh, kterou musí jako klasický liberál odmítnout. Vědecké spory se podle něj vedou o to, jak velký je vliv člověka na změny podnebí: 'Je to třetí, čtvrté nebo páté místo za desetinnou čárkou?' (3, 3)

Jedná se o racionální instrument, který specificky propojuje logiky trhu a logiky omezování rizika. Politickým rozhodnutím jsou emise skleníkových plynů (tedy uznané příčiny GZK) „uměle“ zatíženy náklady. Povolenky k emisí jsou potom předmětem obchodování, dražeb a směny. Věc má tedy implicitní etický rozměr. Právo emitovat skleníkové plyny se tak samo stává obchodním artiklem. Množství vydaných emisních povolenek vlastně uměle stanovuje limit přípustného znečištění. Určitá míra znečištění je v tomto procesu legitimizována.

Možnost a podoba řešení se odvíjí od konkrétních definic příčin. Řešení

zmiňované ve vzorku se zaměřují buď na regulaci antropogenních emisí skleníkových plynů nebo mají podobu přízpůsobení se důsledkům přirozených procesů. Obecným znakem různých řešení je přitom jejich vědecko-technická a sociálně-technická povaha. Jedná se o racionálně projektované, politicky prosazené a expertně legitimizované instrumenty.

Zatímco první tři úrovně (existence, příčiny, důsledky) jsou takřkajíc úrovněmi vědy a vědění, úroveň řešení je navíc i úrovní akce a jednání, přičemž ústřední odpovědnost je přisuzována různým instancím politiky. Důležitost těchto úrovní, jež jsem identifikoval systematickým čtením a jež na sebe upozornily právě soubojem o definice probíhajícím na jejich půdorysech, spočívá v tom, že vědění o nich má zcela zásadní a značně komplexní mocenské důsledky.

Vědění je tím, co takřkajíc strukturuje pole možných jednání. Každá dílčí definice s sebou nese určité možnosti jednání a jiné znemožňuje. Přijmutí jedné verze legitimizuje určitý postup v dané věci a diskredituje jiný. Takto se konkrétní slova mění v konkrétní činy.

4.3. Obohacování o nová témata

V okamžiku uznání určitého vědění o GZK je možno takovou „pravdu“ dále užívat. Strukturální důsledky takového uznání se přitom zdaleka neomezují jen na úroveň řešení klimatických změn, jak jsem ji vymezil. Dovoluji si tvrdit, že je nelze v jejich nezměrné komplexitě a šíři dohlédnout. Takové vědění se samo stává argumentem v rámci jiných oblastí vědění, jiných témat, jiné, dříve nesouvisející jevy mohou být nyní nově vysvětlovány, hodnoceny, nebo dokonce zcela redukovány na některý z aspektů globální změny klimatu. Spouští se dominový efekt redefinicí. Globální rozsah fenoménu GZK, jak jsem ho již dříve nastínil, je tak úměrný rozsahu důsledků uznání jeho definice pro rozlehlé oblasti vědění.

Z hlediska našeho diskurzu můžeme říci, že uznáním určité definice se diskurz GZK obohacuje o zcela nová témata.. Pro názornost se podívejme na tyto fragmenty článků:

'Bude nutné otevřeně diskutovat na téma jaderné energie, bez které se dnes v řešení klimatických změn neobejdeme,' prohlásil Vondra. České předsednictví EU v roce 2009 by se podle Vondry mělo soustředit také na dosažení mezinárodního konsensu v boji proti změnám klimatu, bez kterého bude snažení Unie odsouzeno k neúspěchu. (13, 2)

„Vědění“ o GZK zde politik užívá jako argument v rámci diskuze o využívání jaderné energie. Jazyček na vahách mezi pro a proti jaderné energii se tím, obrazně řečeno, dává do pohybu. Diskurz se zároveň obohacuje o komplexní tematiku jaderné energetiky jakožto možného řešení. Je zřejmé, že taková argumentace by postrádala smysl například v rámci platné verze o přirozených příčinách GZK.

Potraviny budou celosvětově dražší

Důvodem trvalého trendu jsou klimatické dopady i poptávka v Číně a v Indii. Potraviny budou po letech poklesu cen celosvětově nejen dražší, ale i stále méně dostupné. Důvodem je nejen rostoucí poptávka v rychle se rozvíjejících zemích, jako jsou například Čína nebo Indie, ale i klimatické změny a rozšíření výroby biopaliv. (25, 1)

Zde je trend celosvětového zdražování potravin vysvětlován, kromě jiného, jako důsledek „klimatické změny“. Existence GZK zde figuruje jako fakt, který je užíván dále k interpretaci jiných jevů. Na úrovni důsledků se diskurz obohacuje o téma potravinové krize, což zpětně redefinuje závažnost klimatických změn.

Jak jsem již naznačil, užívání určité verze vědění o GZK v rámci jiných témat předpokládá určitý stupeň její etablovanosti. Z opačného úhlu pohledu je však nutno poznamenat, že samo toto užívání danou verzi dále etabluje.

4.4. Expertní status a režim pravdy

V této kapitole se pokusím shrnout, jak se v diskurzu objevuje institut odborné expertízy a jak je užíván. Jakou roli zde expert a expertíza vlastně sehrává? Nejdříve je však třeba říct, kdo je vlastně v této věci expertem.

Jak je patrné už z doposud předložených citací, v rámci mediálního diskurzu jsou za experty považováni typicky vědci, skupiny vědců či nejrůznější výzkumné

organizace. Pojmy „expert“, „vědec“ či „odborník“ jsou velmi často v člancích užívány jako synonyma. Takový popis je však poněkud nedostačující, neboť pouze ustavuje ekvivalentní vztah mezi abstraktními, konstruovanými kategoriemi. Kromě toho je třeba říci, že přidělování expertního či vědeckého statutu⁵² tomu či onomu subjektu probíhá do určité míry arbitrárně či dokonce účelově. Moc přidělovat a odjímat status experta/vědce a volit vhodné autority mají nejrozličnější subjekty diskurzu. Novináři počínaje a politiky konče. Vezmeme-li to v úvahu a chceme-li v této situaci konkrétně definovat kdo v diskurzu zastává roli expertů, nevyhnutelně skončíme u poněkud tautologického závěru, že expertem je zde každý, komu byl přisouzen status „experta“, „vědce“ či „odborníka“.

Není to však úplně beznadějně. V samotné ekvivalenci kategorií experta a vědce (ať už „dobrým vědcem“ skutečně je či není) lze říci, kdo je „oficiálně“ oprávněný o tématu primárně fakticky mluvit a kdo ne a také jakým způsobem je k tématu vůbec možné něco říci. Pojďme se nyní zaměřit na roli expertízy v diskurzu a způsoby, jakými se zde objevuje.

Expertní status je v rámci diskurzu užíván jako nezpochybňovaná záruka objektivní pravdivosti tvrzení. Vědci se v diskurzu objevují jakožto výhradní objevitelé a garanti objektivního vědění o skutečnosti, jako výlučná kasta vědoucích. Navzdory tomu lze v diskurzu identifikovat několik protichůdných expertíz. Výraz „vědci“ se ve zvoleném vzorku textů objevuje v těchto slovních vazbách: *zvažují vliv, předpokládají, mluví, publikují, ověřují, tvrdí, soudí, mají jasno, upozorňují, varují, doporučují, nedokázali se shodnout, hledají lék.*

Každá verze vědění prezentovaného v mediálních textech se nevyhnutelně musí odvolávat na expertní autoritu. Toto zaštitění se expertízou v diskurzu přitom probíhá různými způsoby, je různou měrou výslovné a různou měrou zprostředkované. Podívejme se pro příklad na následující fragmenty.

⁵² Pojmem „expertní status“ chci vyjádřit svůj kritický odstup. Chci zdůraznit, že spíše než o nějakou objektivní expertní kvalitu se jedná o status, jenž je často arbitrárně přidělován, a ve který se kolektivně věří.

Britští vědci publikovali letos na podzim zjištění, že emise oxidu uhličitého přibývá až o třetinu rychleji, než se dosud předpokládalo. Prudké zvyšování emisí naznačuje, že nebezpečným dopadům klimatických změn budeme v nadcházejících desetiletích čelit ještě rychleji, než jsme dosud měli za to. (31, 8)

Tento způsob autorizace je ve vzorku poměrně častý. Jedná se o pouhé přisouzení autorství určitého tvrzení o GZK skupině vědců. Expertní skupina se však nevyjadřuje přímo. Jejich „zjištění“ je novinářsky volně převyprávěno, reinterpetováno a funkčně zapojeno do nového kontextu. Lze tedy předpokládat výrazné významové posuny. Emise oxidu uhličitého, jako měřitelný objekt, se střetávají s hodnotícími soudy jako „nebezpečné dopady“. Není jasné, kde končí interpretace zprávy a začíná „novinářská fantazie“.

Zajímavé je, že skupina vědců je určena pouze a jedině na základě svojí národní příslušnosti. Anonymita vědců a způsobu jejich práce však není problémem. Tvrzení totiž čerpá svou přesvědčivost z obecné důvěryhodnosti vědy jako takové. Jen tak může být redefinována závažnost a časový horizont klimatických změn. Jelikož zde jakoby promlouvá věda samotná, je dokonce možné se omezit na kategorická tvrzení a obejít se prakticky bez zdůvodňování či argumentace. To poukazuje na „slepou“ důvěru v abstraktní expertní systémy, jak jsem ji vymezil v teoretické části.

V následujícím úryvku se expertní vědění zjevuje v podstatně méně zprostředkované podobě.

*Prof. RNDr. Michal Marek, DrSc., ředitel, Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR:
Souvislost obsahu oxidu uhličitého v atmosféře s lidskou činností je naprosto zřejmá. Údaje, které máme k dispozici, ať jsou to údaje z těch analýz pokryvu ledu, z analýz letokruhu, z analýz bublin uzavřených ve skle apod. Dávají jednoznačné indicie o to, že skutečně činnost člověka je velmi úzce spjata s nárůstem koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře. V období začátku průmyslové revoluce tedy spotřeby fosilních paliv ta koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře byla něco kolem 290 až 300 ppm. V současné době jsme už na úrovni 370-380 ppm, čili ten nárůst kolem toho jednoho objemového procenta, té objemové jednotky za rok je celkem zjevný. Známé měření CO2 změn koncentrace oxidu uhličitého atmosféře je jedno z naprosto nejpreciznějších případů toho, že globální změně klimatu prostě dochází. (39, 14)*

V televizní relaci jednak přímo promlouvá vědecká autorita. Vědci jsou navíc mobilizováni rigorózní nástroje poznávání, jako je měření či analýza a pojmy jako koncentrace, obsah, objemové jednotky. Objevují se exaktní číselné hodnoty u koncentrací oxidu uhličitého, který je tradičně ústředním objektem argumentace. Diskurz vědy se zde objevuje v čisté, nezprostředkované podobě, což je také důvodem vysoké přesvědčivosti tvrzení o antropogenních příčinách. Jen diskurz vědy může důvěryhodně vypovídat o změnách koncentrací oxidu uhličitého v průběhu stovek let, a vyjádřit se tak k tématu existence a příčin.

Status expertízy s sebou nese jakýsi nárok na nezaujatost a objektivitu. Samotné přisouzení, zpochybnění či odejmutí expertního statusu je tak jednou z obvyklých strategií legitimizace či diskreditace verze. Tyto strategie jsou potom součástí soubojů o pravdu. Svrchovanost vědy samotné a fakticity, které je v diskurzu garantem, však není zpochybněna, nýbrž dále reprodukována.

'Vezměme si zprávu Spojených národů o klimatu. O tom, co v ní (zprávě) stojí, rozhoduje předsednictvo Mezvládního panelu pro změny klimatu (IPCC). Lidé, jako předseda IPCC Rádžendra Pačaurí, možná byli kdysi vědecky aktivní, mezitím se z nich však stali byrokrati. Poslední vědecký článek tito lidé publikovali před více lety,' prohlásila také česká hlava státu.
(3, 5)

Mluvčí, zde v přímé citaci, zpochybňuje vědecký kredit předsedy IPCC. Záměrem je zpochybnit expertní status panelu, který v diskurzu představuje vlivný subjekt. Tím má být narušen nárok na objektivitu a fakticitu panelem prezentovaného vědění. To již není věrným obrazem skutečnosti. Rovné zrcadlo vědy bylo pokřiveno subjektivitou „byrokratů“.

Konkrétní lidé–vědci a konkrétní vědecké organizace představují přístupové body k abstraktním expertním systémům. Je možné slovně diskreditovat jejich odbornost, ovšem tím je legitimní pozice vědy jako takové spíše znovu potvrzena.

Naopak zvýhodnění jedné expertízy mezi jinými probíhá skrze zmínění symbolů vědecké prestiže jako jsou: Nobelova cena (často bez ohledu na obor), počet zainteresovaných vědců, počet stran vědecké zprávy, publikování ve vědeckých časopisech, akademické tituly, prestiž pracoviště apod.

Důvěryhodnost vědecké expertízy jako takové, včetně modelování a predikcí budoucnosti není v textech nikterak problematizována.⁵³ Moderní přírodní věda zde figuruje jako výhradní garant pravdivosti a objektivitu vědění o GZK. Tuto roli expertízy chápou jako vyjádření určitého režimu pravdy, jenž prostupuje diskurzem a ovládá tvorbu výpovědí. Je principem, který determinuje způsob, jak lze k tématu promlouvat a status těch, kteří jsou oprávněni rozlišovat pravdu od nepravdy, a zároveň principem manifestně vylučujícím vědění z jiných zdrojů.

Expertní status představuje univerzální znak důvěryhodnosti, a jako takový je různými aktéry diskurzu užíván v rámci jejich argumentačních strategií.

Mediální výpovědi předpokládají, a zároveň dále reprodukují masovou hodnověrnost vědeckého poznání.

4.5. Politici a legitimita akce

Vedle sféry expertízy zaujímá v diskurzu významné postavení rozsáhlá sféra politiky. Ve skutečnosti je poměrně problematické tyto dva světy od sebe striktně oddělit, neboť se v diskurzu objevují v četných vazbách. Pokud odpovědnost vědy spočívala, zjednodušeně řečeno, v získávání pravdivého vědění o problematice globálních změn klimatu, na subsystemy politiky je potom, často explicitně delegována odpovědnost za odpovídající přetavení expertního vědění do hmatatelných systémových zákroků a jejich prosazení. Právě expertně zaštitěné vědění, jež vztahuje nárok na objektivní pravdu, politické zákroky „shora“ legitimizuje.

Závěry zasedání klimatologů přivítala Evropská komise. Podle eurokomisaře pro ochranu životního prostředí Stavrose Dimase je zpráva 'důležitým podkladem pro politiky'. (11, 3)

Politici se v diskurzu objevují jednak jako odborníci přes řešení, jednak se nutně pohybují i na předchozích úrovních a prosazují určité verze existence, příčin

⁵³ Určité zpochybnění vypovídacích schopností vědy v rámci problematiky GZK se ve vzorku objevuje pouze výjimečně (viz rozbor textu *Klimatické změny jsou přirozené*). Autor však sám svou argumentaci dále opírá o „vhodnou“ expertízu.

a důsledků, neboť se snaží zajistit si pro své jednání legitimitu. Tato jejich druhá role není ničím jiným než propagací určité verze vědění na úkor verzí ostatních. Děje se tak prostřednictvím nejrůznějších veřejných prohlášení, apelů a výzev.

Tak já myslím, že tato velká pětisetčlenná konference v New Yorku, které se zúčastnili zástupci vědy z nejrůznějších zemí světa, já myslím, že je klasickým případem toho, jak o těchto věcech racionálně, rozumně, nahlas mluvit a jak přece jenom otevřít oči některým lidem, kteří, já myslím, naprosto mylně věří doktríně globálního oteplování. (41, 4)

Šéf OSN po návštěvě tří vědeckých základen na ledovém kontinentu vyzval k neodkladné politické akci. 'Klimatické změny postupují rychleji, než jsem si myslel. Potřebuji odpověď politiků. Tohle je mimořádná situace a mimořádné situace vyžadují i mimořádné akce,' citovala Pan Ki-muna agentura Reuters. (4, 4)

V situaci nejistoty a kontroverzních expertíz politici aktivně spoluovlivňují podobu medializovaného vědění, jež zpětně, takřikajíc „zdola“, legitimizuje jejich mocenské zákroky. Vyjevuje se zde spojitý charakter vědění a moci. Vědění je mocí, neboť strukturuje pole možných jednání, a naopak moc spočívá v možnosti definovat závaznou podobu vědění.

6. ZÁVĚRY

Cílem práce bylo analyzovat mediální diskurz o globálních změnách klimatu. Jak jsem ukázal v teoretických východiscích, vědění o GZK je veřejně dostupné výhradně ve zprostředkované, medializované podobě. Předpokládám tedy, že mediální pokrytí tématu zásadně determinuje zření vlastní podoby a hodnocení významu problematiky.

Výchozím bodem samotné analýzy bylo zjištění, že v diskurzu nepanuje v mnohých oblastech problematiky shoda, a naopak zde koexistuje několik protichůdných verzí vědění. Střet verzí jsem lokalizoval na půdorysech čtyř centrálních tématických rámců. Jedná se o otázku samotné existence globálních změn klimatu, diskuzi o příčinách fenoménu, související důsledky klimatických změn a jejich možná řešení. Tyto rámce lze identifikovat téměř ve všech analyzovaných mediálních textech. Spíše, než jako oddělené oblasti témat, je

nutné je chápat jako vnitřně propojené fáze „příběhu“ či jako logickou posloupnost. Takové rozčlenění širokého tématu GZK umožňuje nalézat implicitní mechanismy legitimizace a etablování partikulárních verzí vědění. Určité vědění na vyšší úrovni posloupnosti s sebou totiž nese předpoklad určitého vědění o úrovních předcházejících. Implicitní předpoklady přitom vyjadřují nárok na hegemónní reprezentaci skutečnosti.

Zatímco otázka existence GZK se v rámci zvoleného vzorku jeví jako poměrně neproblematická, zásadní střet se soustřeďuje až na úrovni příčin. Ústřední kontroverze spočívá v určení, zda jsou klimatické změny důsledkem lidské činnosti či přirozených, přírodních tedy nekontrolovatelných procesů. Kontroverze vědění na této úrovni tématu je pochopitelná s ohledem na související dalekosáhlé legitimizační a/tedy mocenské účinky. Jeho podoba do značné míry determinuje povahu a význam celé problematiky, zejména pak legitimní podobu řešení.

Centrálním objektem na úrovni příčin (potažmo řešení) se ukázaly být tzv. emise skleníkových plynů. Je typickým předmětem i nástrojem argumentace, je jakoby samo-vysvětlujícím konceptem, na který je možné se odvolat, je tématem, na které je dokonce možné značnou část mediální diskuze redukovat. Byť se jedná o rigorózní a měřitelný vědecký koncept, je různými aktéry diskurzu v důsledku různě interpretován a hodnocen. Zajímavé je taktéž zjištění, že vysvětlení souvisejícího tzv. skleníkového efektu se ve sledovaném vzorku textů explicitně neobjevuje a čtenář je na něj pouze implicitně odkazován. Z toho usuzuji na značnou etablovanost celého konstruktů ve veřejném povědomí.

Tématický rámec řešení představuje nejvyšší úroveň posloupnosti. Každé medializované řešení (včetně ne-řešení) předpokládá určité vědění o všech předcházejících úrovních. Opačně řečeno, vědění o existenci, příčinách a důsledcích klimatických změn do značné míry definuje oprávněnost řešení.

Na této úrovni se diskurz stává více politickým. Odpovědnost za řešení je v textech opakovaně explicitně přisouzena politikům. Je to oblast akce, politicky prosazovaných a „hmatatelných“ účinků vědění. Systémové zásahy jsou z povahy věci prosazovány na nadnárodní a globální úrovni. Společným znakem diskutovaných řešení je také jejich racionálně-technická povaha.

Role politiků, jakožto významné skupiny aktérů diskurzu, se však neomezuje pouze na oblast řešení. Formou nejrůznějších apelů a prohlášení vstupují i do souboje o „pravdivé vědění“ o existenci, příčinách a důsledcích GZK, neboť právě zde leží zdroje oprávněnosti jimi prosazovaných řešení.

Důležitost vědění v rámci vymezených úrovní spočívá v jeho mocenských účincích. Vědění definuje pole možného a legitimního jednání, moc naopak spočívá v možnosti ovlivňovat závaznou podobu vědění.

V diskurzu manifestně dominuje étos objektivní pravdivosti, což do značné míry determinuje konstrukci mediálních výpovědí o GZK. Je zde přítomný nárok na jeden objektivně pravdivý a principiálně poznatelný obraz skutečnosti. Z takového režimu vědění vyplívají přípustné mechanismy a procedury získávání pravdy i status těch, kteří jsou oprávněni s nárokem na pravdu hovořit. Takové vědění navíc dokonale posvěcuje příslušný, racionálně projektovaný mocenský zákrok. Příčinou i následkem tohoto režimu pravdy je identifikovaná role expertízy ve sledovaném diskurzu.

Věda a vědci zde manifestně figurují jako výhradní garanti objektivní pravdivosti vědění o GZK. Jejich expertní status je takřikajíc opravňuje „skutečně vědět“. Zmíněný režim pravdy taktéž principiálně vylučuje jiné zdroje vědění. Diskuze je tak manifestně vedena v racionálně-instrumentální rovině. Omezuje se například na vyčíslování koncentrací skleníkových plynů, racionální instrumenty jejich omezování apod. Tím jsou ze „seriózní“ diskuze, mimo jiné, vyloučeny například implicitní etické otázky a nevyhnutelný hodnotový rozměr problematiky.

V analyzovaném diskurzu je navzdory výše zmíněnému možné nalézt hned několik zcela protichůdných verzí. Přičemž každá je nutně expertně zaštitěna. Expertní vědění se zde navíc objevuje v selektivní zprostředkované, značně interpretované a zjednodušené podobě. Typicky se omezuje na povrchně vědecky zaštitěná kategorická tvrzení v rámci vymezených tématických rámců. Přidělování samotného expertního statusu a selekce expertních autorit jsou do značné míry arbitrární a nečitelné. V tomto smyslu se expertní status stává pouhým nástrojem argumentačních strategií různých aktérů diskurzu. Jeho přidělování či odjímání

může být vědomě či nevědomě zatíženo partikulárním zájmem prosadit či diskreditovat určitou verzi vědění se souvisejícími mocenskými důsledky. Vezmeme-li navíc v úvahu problematice imanentní vědeckou nejistotu, kterou jsem naznačil v teoretické části, dospějeme k poněkud jinému pojetí pravdy.

Přestože je expertízou manifestně vztahován nárok na jednu „vnější“ pravdu o skutečnosti, latentně se zde hraje o pravdu vyplývající ze společenské podpory a víry v ni. Nejistota expertů a pluralita expertíz vede k nutnosti „přesvědčování“. Do hry o pravdu se tak dostávají další rozmanití aktéři, politici se svými prohlášeními a skrytými zájmy, novináři, kteří v procesech zprostředkování konstruují konečný význam textů, atd. Expertíza se tak do určité míry stává pouhým nástrojem přesvědčování veřejnosti. Dovoluji si tvrdit, že přes patrný étos objektivní pravdivosti je konečný obraz problematiky, do značné míry, spíše výslednicí střetů mediálně rekonstruovaných parciálních pravd a zájmů. Z „nedokonalosti“ pravdy se odvíjí i nedokonalá, „induktivní“ legitimita politických zákroků.

Hodnověrnost medializovaného vědění, potažmo legitimita jednání, v tomto smyslu již pouze visí na vlásku setrvačné, široce sdílené důvěryhodnosti vědy ve společnosti. Ta je ovšem založena spíše na kulturně podmíněné a sociálně vštěpované víře než na racionálním porozumění. Ve společnosti představuje neproblematický princip, ke kterému se lze i účelově vztahovat.

Manifestní étos objektivní pravdy, „neochvějná“ pozice expertízy, identifikované definice příčin klimatických změn a související technokratický charakter předkládaných řešení odkazují k přetrvávajícím osvícenským ideálům ryzího rozumu, pravdy a pokroku. A odhalují zároveň absenci jakékoliv hlubší reflexe nezamýšlených důsledků historických procesů modernizace a racionalizace, jenž stojí v pozadí novodobých rizikových situací.

7. POUŽITÁ LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE:

Monografie

- BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-32-6.
- BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
- FAIRCLOUGH, N. *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge 2003. ISBN 0-203-69707-3.
- GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-15-6.
- GIDDENS, A. *Unikající svět*. Praha: SLON, 2000. ISBN: 80-85850-91-5.
- HUBÍK, S. *Sociologie vědění*. Praha: SLON, 1999. ISBN: ISBN: 80-85850-58-3
- JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-697-7.
- KLAUS, V. *Modrá, nikoli zelená planeta*. Praha: Dokořán, 2007. ISBN: 978-80-7363-152-9.
- LATOUR, B. *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kaligram, 2003. ISBN: 80-7149-595-6.
- PHILLIPS, N., HARDY, C. *Discourse analysis: Investigating processes of social construction*. London: Sage 2002. ISBN: 0-7619-2361-6.
- SUŠA, O. *Současná ekologická krize a riziko zespolečenštění přírody*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 0567-8293.

Internetové zdroje

HLAVÁČ, I. *Michel Foucault – Moc a vědění*. In *Aluze* 1/1998.

Dostupné na <http://www.phil.muni.cz/fil/studenti/foucault.html>

LAPČÍK, M. *Analýza TV zpravodajství jako specifického typu kulturního diskursu*, In *Média a text II*, Prešov: Prešovská univerzita, 2008.

Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/lapcik.pdf

Expertní zprávy

IPCC Fourth Assessment Report (AR4): Climate Change 2007

Dostupné na <http://www.ipcc.ch>

Stern Review Report on the Economics of Climate Change

Dostupné na http://www.hm-treasury.gov.uk/stern_review_report.htm

Anotace

Práce je zaměřena na analýzu mediálního diskurzu o globálních změnách klimatu. Pomocí kvalitativní diskurzivní analýzy se snaží zmapovat a kategorizovat mediální výpovědi a odhalit obecnější pravidelnosti mediálních reprezentací nevyhnutelně zprostředkovaného tématu. V rámci diskurzu identifikuje tématické rámce, ústřední objekty a subjekty. Na vymezených půdorysech pak práce odhaluje soupeřící verze vědění, mechanismy jejich etablování a související mocenský rozměr dílčích verzí. Zvláštní pozornost je přitom věnována instituci vědecké expertízy a její roli v analyzovaném diskurzu. Teoreticky je práce zakotvena zejména v Beckově konceptu Rizikové společnosti. Fenomén globálních klimatických změn je tak nahlížen jako příklad rizika modernizace.